

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anže Kožuh

Geopolitika 21. Stoletja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anže Kožuh

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

Geopolitika 21. Stoletja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Geopolitika 21. Stoletja

Geopolitika je izredno širok koncept, ki zajema dognanja množstva znanstvenih polj, obenem pa se v taistih poljih različno interpretira kakor tudi definira. Posledično sočasno obstajajo različna pojmovanja, ki na partikularen način doprinašajo, četudi nasprotujoče si teze, k širšemu miselnemu toku geopolitike. Obenem se je po koncu hladne vojne pričel post-strukturalističen obrat v dotedanji geopolitični misli, ki je odprl nova polja prespraševanj. Prav tako, je po hladni vojni opazna povečana raba klasične geopolitične misli pri krojenju sveta utemeljenega na realizmu mednarodnega sistema. V pričujočem delu smo se osredotočali na klasično geopolitično misel, pričeto ob prelomu 19. in 20. stoletja in končano ob koncu II. svetovne vojne ter jo interpretirali v luči zgodovinskega zasuka geopolitičnega mišljenja, nastalega ob koncu hladne vojne, ki je utrl pot novodobni struji geopolitične misli – kritične geopolitike – osnovane na post-strukturalističnem dvomu. Soočili smo torej zgodovinske temelje geopolitike z modernostjo kritične geopolitika, s čimer smo na koncu poskušali orisati obseg in vpliv, ki ga poseduje geopolitika v današnjem času.

KLJUČNE BESEDE: *geopolitika, kritična geopolitika, politična moč.*

21st century geopolitics

Geopolitics is a staggeringly broad term encompassing a myriad of scientific fields, while being differently interpreted and defined in each of them. Consequently, there are different conceptions which in their own sometimes conflicting terms contribute to the school of geopolitical thought. The biggest turnaround happened after the end of the Cold war, when classical geopolitics was starting to be questioned by poststructuralist conception of geopolitical thought. Simultaneously classical geopolitical thought experienced resurgence and was being again broadly applied to the construction of the world, from a realist perspective. In the pages ahead we focused primarily on the original geopolitical premises, namely the timeframe from their inception at the turn of the 19th century and ending after the 2nd World War, comparing them to the biggest fracture in geopolitical thought which took place near the end of the Cold War, entailing a radical poststructuralist shift, paving the way for critical geopolitics. Thus, on the vantage point of comparison between old geopolitics and modern critical geopolitics, we tried to define the scope and influence inherent in contemporary geopolitics.

KEY WORDS: *geopolitics, critical geopolitics, political power.*

Kazalo

1	Uvod.....	5
2	Definicije geopolitičnega	10
2.1	Politična geografija	10
2.2	Klasična geopolitika.....	11
2.3	Geopolitika v teoriji mednarodnih odnosov.....	12
2.4	Kritična geopolitika.....	13
3	Analiza in pregled klasične geopolitike.....	13
3.1	Zgodovinski zametki politične geografije.....	14
3.2	Friedrich Ratzel	15
3.3	Rudolf Kjellén	16
3.4	Karl Haushofer	18
3.5	Alfred Thayer Mahan	19
3.6	Sir Halford John Mackinder.....	20
3.6.1	Realistična perspektiva sveta	23
3.7	Nicholas John Spykman	25
3.8	Alexander Prokofiev de Seversky	28
4	Kritična geopolitika	31
4.1	Pojav kritične geopolitike.....	32
4.2	Edward Wadie Said.....	32
4.3	Ideološkost geopolitičnega imaginarija.....	33
5	Sodobna geopolitična misel	36
5.1	Kratek oris razvoja misli med hladno vojno	36
5.2	Geopolitična misel 21. stoletja.....	38
6	Zaključek.....	42
7	Literatura.....	43

1 Uvod

»Redke moderne ideologije so tako muhasto vseobsegajoče, romantično obskurne, četudi intelektualno površne ter posedujejo tako veliko verjetnost za povzročitev naslednje svetovne vojne, kot teorija geopolitike« (Clover 1999, 9).

Cloverjeva misel v najkrajšem sosledju besed povzame – četudi na pol-metafizični način– bit geopolitike, obsežnost njene misli, skupek orisov ter njen vpliv na dejanskost fizičnega sveta. Osrednji problem geopolitike oziroma širšega koncepta geopolitične misli, je razmerje med pojavnostjo v obliki teorije in prakse. Prva soustvarja (v širokem pomenu) ideologijo, medtem ko zajema druga uporabo geopolitične misli pri krojenju sveta predvsem na ravni meddržavnih odnosov. Obenem je teoriji geopolitične misli inherentna »volja« do aplikativnosti v fizičnem svetu, kar otežuje najdbo točne ločnice med teorijo in prakso. Slednja ločnica je nepremostljiva, zato nam služi tudi kot osnovna cepitev geopolitičnega mišljenja.

Zgornjo dilemo Dodds (2007) opredeli kot praktično nemogoče lociranje dejanskega pričetka geopolitičnega premišljevanja, četudi vemo, da je bil termin geopolitika skovan (ang. *coined*) ob koncu 19. stoletja. Isto lahko ponazorimo tudi z mislimi Flandersa iz leta 1945, ki opozarja, da prek zgodovine vidimo situacije, v katerih so politične entitete kljub dominaciji v danem prostoru sprejemale odločitve slične razumni aplikaciji geopolitičnega mišljenja. Kot primere navaja Monrojevo¹ doktrino, ki jo konstituira zavedanje geopolitičnih prednosti in pomanjkljivost takratnega časa; kot starejša primera pa navede umik rimskih legij pod Avgustom na reko Ren ter jačanje obrambe Numidije in Mavretanije v prvem in drugem stoletju. Flanders nadaljuje z dejstvom, da je primerov tekom zgodovine neskončno, skupna pa jim je razumna aplikacija izsledkov zavedanja razmerja med prostorom, časom in močjo (ang. *space-time-power relationship*) (Flanders 1945, 579). Slednje zajema najširši pomen geopolitične misli – analiza in delovanje, temelječe na premisleku razmerja med prostorom in močjo v danem času, ki se v fizičnem svetu največkrat »utelesi« prek meddržavnih odnosov.

Težavnost razmerja med prakso in teorijo se neposredno kaže tudi pri vprašanju, ali se lahko geopolitiko smatra za samostojno (znanstveno) vedo. Oče samostojne discipline mednarodnih

¹Zunanja politika ZDA po I.svetovni vojni, po kateri se ZDA ne vmešavajo v evropske zadeve, obenem pa evropske sile opustijo svoje interese v Južni Ameriki – interesni sferi ZDA. Doktrina izolacionizma.

odnosov Hans Morgenthau jo okliče za psevdoznanost (Morgenthau 1985). Razlog za njegovo sovražno nastrojenost je miselni tok, ki je privedel do nemške Geopolitik. Slednja je na »znanstveni« način utemeljevala prakse, ki so bile sočasno izvajane s strani nacistične Nemčije. Vendar ne smemo Geopolitik enačiti z nacizmom, saj je le razlagala teorijo sveta in zagovarjala zunanjo politiko države, ki je bil skladen z delovanjem takratne nemške zunanje politike (Glassner 1993; Toal 1996) (natančnejša obrazložitev v poglavju 3.4). Ne glede na njen dejanski vpliv na nacizem je asociacija Geopolitik z nacizmom otežila priznanje akademskosti širši teoriji geopolitike, ji dodala slab sloves ter negativno konotacijo, ki je vsaj deloma prisotna še danes.

Naslednja dilema glede samostojne vede se lahko oriše z »v naravi je ni, temveč obstaja le v literaturi, ki se ukvarja z zgodovino geopolitičnega mišljenja« (Simoniti v Parker 1997, 13). Slednjo misel lahko v širšem kontekstu ponovno interpretiramo kot dilemo med prakso in teorijo, v ožjem kontekstu pa opredeli geopolitiko isto, kot smo izpostavili že zgoraj, torej kot tok misli – geopolitično mišljenje. Četudi geopolitiko težko označimo za samostojno vedo, je geopolitična teorija rezultat aplikacije geopolitičnega mišljenja na izhodiščnih predpostavkah in dognanjih drugih ved, s čimer se razlaga razmerja med državami skozi čas. Povedano z umestitvijo v čas: geopolitika izhaja iz razmišljanj politične geografije² s konca 19. stoletja, ki se jih naveže na takratna razmerja in predstave mednarodne skupnosti, s čimer se oblikuje geopolitična teorija, ki po eni strani razlaga (teorija) meddržavne odnose, po drugi strani pa jih »želi« oblikovati (praksa) (Murphy in drugi 2004). Poudarimo, da razmerje med prakso in teorijo ni prisotno le v kontekstu geopolitične misli, temveč je inherentno tudi polju teorije. Slednja ima vedno prisotna oba elementa, razmerje med njima pa določa smer, v katero se neka specifična geopolitična teorija nagiba – v razlago ali v udejanjanje.

Za končni oris polja in obsega geopolitičnega (ter utemeljitev diplomskega dela) je potrebno poudariti še vpetost vsakršne geopolitične teorije v čas. Slednje ne zajema le dejstvo, da se geopolitična teorija zgleduje po dognanjih ostalih znanstvenih ved, temveč da je zaradi svojega osredotočanja na razlago odnosov v mednarodni skupnosti z njimi tudi pogojena. Povedano drugače, geopolitična teorija danega časa je vedno ukleščena v specifični svetovni nazor in trenutno stanje mednarodnega sistema. Posledično smo tudi zgodovinski pregled razmejili na tri obdobja: (1) od nastanka geopolitične teorije do konca II. svetovne vojne (1945), ko je

²Podveda človeške geografije.

mednarodni sistem utemeljen na westfalski suverenosti³, svet pa se nahaja v času zatona klasičnega imperializma (Britanija) in izkustva dveh svetovnih vojn; (2) čas hladne vojne (1947-1991) z bipolarno konstelacijo nasprotovanja med ideološkima blokoma; (3) modernost, torej svet po propadu sovjetskega bloka, ki je karakteriziran kot multipolaren (Glassner 1993; Parker 1997; Dodds 2001; Murphy in drugi 2004).

V luči sočasnega vpliva dognanj drugih ved je nujno opredeliti še post-strukturalistični zasuk geopolitičnega mišljenja, ki se je odvil ob koncu hladne vojne. Ponovno poudarimo, da ni vzpostavil nove vede, temveč le spremenil način in izhodišča geopolitičnega mišljenja, s čimer se je oblikovala nova teorija geopolitike – kritična geopolitika. Slednja se pojavi s prespraševanjem dotedanega načina geopolitičnega razmišljanja prek Foucaultovih premis post-strukturalizma. V najširšem pomenu se je geopolitika pričela interpretirati kot politični diskurz (Dodds 2001), kar v ožjem smislu interpretira relacijo in konstituiranje politične moči, v širšem pa zajema konstituiranje moči prek vdénja in *vice versa*; inherentno ideološko podstat dotedanega geopolitičnega imaginarija⁴ in na njem utemeljenih teorij (Said 2003); predvsem pa poskuša delegitimizirati geopolitične teorije koncu hladne vojne (neoklasična geopolitika), saj je po mnenju kritične geopolitike osnovana na premisah iz začetkov geopolitike na prehodu iz 19. v 20. stoletje (klasična geopolitika). Prav tako omogoči vstop širokega spektra družbenih ved in njihovih dognanj v kritiko geopolitike (Dodds 2001).

Zadnji problem pri orisu geopolitičnega je posledica izhodišč iz različnih znanstvenih polj, ki se nato zlivajo v geopolitično teorijo, k čemur pa ne pripomore dejstvo, da dotično teorijo pišejo predstavniki različnih akademskih ved, kot so politična geografija, sodobna disciplina mednarodnih odnosov⁵, politologi; državniki in diplomati, ter po pojavu kritične geopolitike še raziskovalci iz drugih družboslovnih polj, kot je sociologija, antropologija, itd. Kot odraz opisanega stanja se soočamo s problemom terminologije (glej tabelo 1.1). Nekateri enačijo geopolitiko z geostrategijo, za druge je geostrategija praktična sfera geopolitične misli, tretji taisto sfero poimenujejo z vojaško geopolitiko (Glassner 1993; Parker 1997). Prav tako je klasifikacija zgodovinska geopolitika vzpostavljena šele prek kritične geopolitike (Agnew 1998),

³Koncept suverenosti nacionalnih držav nad svojim teritorijem, vzpostavljen s podpisom miru v Westfaliji 1648.

⁴Vzpostavitev geopolitičnega imaginarija natančno obravnava podpoglavje 4.2.

⁵Izhaja iz pisanja Hansa Morgenthau-a, predstavnika klasičnega realizma in enega od najpomembnejših utemeljiteljev samostojne discipline mednarodnih odnosov po II. svetovni vojni. Do takrat so bili mednarodni odnosi v akademski sferi prisotni le prek mednarodnega prava in zgodovine mednarodnih odnosov.

ki za zgodovinsko šteje vse dotedanje teorije. Nadaljnja razcepitev zgodovinske geopolitike na klasično, hladno vojno in neoklasično je obenem poimenovanje, izhajajoče iz kritične geopolitike, kakor tudi označba prakse za aplikativno geopolitiko in teorije za formalno geopolitiko (Dodds 2001; Murphy in drugi 2004; Ashworth 2011).

Dozdajšnji tekst je poskušal orisati vseobsežnost geopolitičnega, ki se prek množstva interpretacij združuje v terminu geopolitike. Elaboriran uvod je bil tako neizogiben, saj lahko smoter in namen pričujočega diplomskega dela razložimo in zagovarjamo le prek natančne umestitve v kontekstu in razmerju do celotnega spektra geopolitične misli. Obenem je nujno priznati, da navedeni oris polja nikakor ne zaobsega vseh nians, teorij, pogledov in možnosti raziskovanja. Je le bežen dotik, ki bo dolgoročno služil nadgradnji, razširitvi in nadaljnji interpretaciji geopolitične misli.

Če povzamemo zapisano in sočasno s pomočjo vizualnega prikaza (glej tabelo 1.1) opišemo imaginarij diplomskega dela. Osnovna delitev geopolitične misli je razcep na prakso in teorijo (aplikativna in formalna geopolitika prek prizme kritične geopolitike).

Praksa zajema dejansko geopolitično delovanje v svetu, torej politične odločitve mednarodnih akterjev, »akademske« izpeljave dotičnega pristopa pa so strateške študije ter varnostna politika in oblikovanje zunanje politike, torej pristopi, katerih smoter je popolna usmeritev v oblikovanje uporabnih *policy* odločitev.

Na nasprotnem polu je teorija geopolitične misli, ki je razdeljena na zgodovinsko geopolitiko (pridevnik zgodovinska je ponovno dodan prek prizme kritične geopolitike) in kritično geopolitiko. Prva je utemeljena predvsem na bazi politične geografije in sfere mednarodnih odnosov (seštevek teorije mednarodnih odnosov in dejanskih odnosov v mednarodnem sistemu), medtem ko je najpomembnejša podstat druge post-strukturalizem.

Kronološko je izpostavljena delitev na tri obdobja, ki so na eni strani utemeljeni v značilnostih ustroja takratnega mednarodnega sistema (Westfalski sistem, bipolarnost, multipolarnost), medtem ko so na drugi strani podani označevalci prek prizme kritične geopolitike (klasična, hladna vojna, neoklasična).

Zgodovinska geopolitika se je ob pričetku sočasno razvijala prek dveh struj – organske teorije države in geostrategije. Ratzel je prek organske teorije države začrtal smernice nove geografije⁶, ki je vplivala tudi na geostrateško strujo. Zaradi bližine socialnemu darvinizmu⁷ in geografskemu determinizmu⁸ je organski miselni tok ob Haushoferjevi združitvi z geostrategijo v nemško Geopolitik, in asociacijo slednje z nacistično Nemčijo, po koncu II. svetovne vojne zamrl. Sočasno se je odvijal tudi razvoj geostrateške struje, ki je že od začetka dajala več poudarka na oblikovanju dejanskih *policy* odločitev držav, vendar se del njenega zagovora vedno nahaja v teoriji in razlaganju obstoječega sveta v kontekstu mednarodnega sistema. Obenem je tudi geostrategija občutila delno zavrnitev zaradi nemške Geopolitik, vendar se je kot geopolitično mišljenje rehabilitirala predvsem prek polja mednarodnih odnosov oziroma politik hladne vojne.

Izpostavimo lahko še novodobni pojav geoeconomike, pričete z deli Edwarda Luttwaka, ki zamenja temeljna izhodišča. Ne izhaja namreč iz geografskih danosti (na katerih temelji predvsem klasična geopolitika), temveč jih zamenja z ekonomije in naravnimi viri. Nedvomno lahko geoeconomiko označimo za svežo uporabo geopolitične misli, vendar jo ne nameravamo podrobneje obdelovati.

Tabela 1.1: Vizualni pregled polja geopolitične misli.

GEOPOLITIČNA MISEL				
praksa/aplikativna geopolitika/ geostrategija/ vojaška geopolitika	mednarodni odnosi, politična geografija			teorija/formalna geopolitika
	(zgodovinska) geopolitika			kritična geopolitika
		geostrategija	organska država	
	- 1947 (<i>Westfalia</i>)	Mahan - pomorska moč Mackinder - osišče/osrčje Haushofer - Geopolitik (nem.) Spykman - obrobje de Seversky - letalska moč	Ratzel - nova geografija Kjellen - geopolitika	klasična geopolitika
strateške študije, varnostna politika, oblikovanje ZP	1947 - 1991 (<i>bipolarnost</i>)	Trumanova doktrina Kennan - containment Cohen - območje pretresov etc.		geopolitika hladne vojne
	1991 - (<i>multipolarnost</i>)	Luttwak - geoeconomija etc.		neoklasična geopolitika

⁶Natančnejša opredelitev pod točko 3.2.

⁷V širokem pomenu aplikacija Darwinove teorije evolucije na razvoj družbe.

⁸Teorija, ki razlaga človeški značaj in kulturo na podlagi geografskih pogojev.

V diplomskem delu bomo prek mešanice zgodovinskega pristopa in deskriptivne analize opredelili nastanek in razvojni tok klasične geopolitične misli (3. poglavje) ter ga primerjali z nastankom in premisami kritične geopolitike (4. poglavje). Primarno raziskovalno vprašanje pričujoče naloge je oris in primerjava klasične geopolitične misli in post-strukturalistične kritične geopolitične misli. Razlog za izbrano pot leži v dejstvu, da sta geopolitika hladne vojne in neoklasična geopolitika v svojem bistvu le nadaljevanje smernic, načrtanih v klasični geopolitiki. Posledično ima kritična geopolitika večji doprinos k širjenju konteksta geopolitične misli.

Obenem bomo skozi celotno delo izpostavljali pojavnosti razmerja med prakso in teorijo znotraj geopolitičnih teorij, začevši prek različnih definicij s strani posameznih akademskih ved (2. poglavje) in nadaljevano v pregledu klasične (3.) in kritične (4.) geopolitične misli. V 5. poglavju bomo povezali najpomembnejše člene in predpostavke predhodnega teksta (natančneje podpoglavje 5.2), ter preko njih poskušali podati oris in vlogo sodobnega geopolitičnega mišljenja, kar je obenem sekundarno raziskovalno vprašanje. Slednje vprašanje bo bolj, kot služiti pomenu pričujočega dela, poskušalo načrtati nadaljnje možnosti in smernice raziskovanja.

2 Definicije geopolitičnega

Kot smo orisali v uvodu, se geopolitika konstituira prek definicij različnih akademskih ved, kakor tudi prek definicij nastalih v specifičnem času in prostoru. Če se v najširšem pomenu geopolitična misel vedno ukvarja z geografsko relacijo do družbe in moči, bomo prek analize definicij nakazali, da je poleg zgoraj navedenega inherenten element vsake geopolitične premise tudi njeno razmerje med prakso in teorijo.

2.1 Politična geografija

Geopolitika se je kot termin in posledično teorija razvila iz dognanj politične geografije, zato bomo najprej podali definicijo prek njene prizme. Glassner (1993) v svoji knjigi navede več definicij različnih avtorjev: za Weigerta je politična geografija podveda človeške geografije (ang. *human geography*) s poudarkom na specifičnem razmerju med zemljo in človekom; Jackson jo definira kot analizo političnih fenomenov v njihovem okolju; po Kaspersonu in Minghiju se ukvarja s preučevanjem prostorskih atributov političnih procesov; daljša razlaga Paciona govori o geografskih posledicah političnih odločitev, geografskih faktorjev med odločevanjem in

vplivom katerikoli faktorjev, ki so dejansko vplivali na odločitev; podobno trdi tudi Pounds, ki politično geografijo smatra za študijo geografske narave v razmerju do *policy* pobud in moči države (Glassner 1993, 3). Glede na najširši skupni imenovalac naštetih definicij lahko geopolitiko v polju politične geografije opredelimo kot analizo razmerij med geografskimi danostmi in političnimi akterji. Za nadaljnjo definiranje geopolitike pa so predvsem pomembne razlike med zgornjimi definicijami, saj lahko vidimo, da Pacionij in Pounds omenjata iskanje geografskih vplivov na politične odločitve, *policy* pobude in moč države. Tu lahko vidimo presek, ko se še vedno nahajamo v polju politične geografije (teorije), torej znanstvene poddiscipline človeške geografije, vendar se obenem približujemo domeni klasične geopolitike oziroma v širšem kontekstu zgodovinske geopolitike (praksa). Na isti presek se nanaša tudi najbolj splošna definicija, ki jo poda Glassner. »Geopolitika se ukvarja s preučevanjem držav v kontekstu globalnih prostorskih fenomenov, kjer poskuša razumeti tako izvor državne moči, kakor tudi naravo medsebojnih interakcij med državami« (Glassner 1993, 223).

2.2 Klasična geopolitika

Po švedskem očetu geopolitike Rudolfu Kjellénu - očetu zaradi dejstva, ker je skoval termin - je »geopolitika veda o državi kot geografskem organizmu in njegovi pojavnosti v prostoru: državi kot deželi, teritoriju, področju in kot najpomembnejše - rajhu (nem. *Reich*).« (Kjellén 1917, 46). Natančneje o Kjellénu bomo pisali kasneje, tukaj lahko izpostavimo le, da mora rajh imeti svojo voljo, delovanje in potrebe, temelječe na državi kot organizmu, s čimer dobi smisel (Kjellén 1917, 228). Kasnejše geopolitične teorije so zavrnile njegovo interpretacijo države kot organizma, ohranile pa so fokus zgodovinske geopolitike na meddržavne interakcije.

Kot alternativno definicijo klasične geopolitične teorije lahko izpostavimo opis Spykmana. »Geopolitika je pogled na varnostna vprašanja države prek upoštevanja njenih geografskih značilnosti, s čimer se oblikujejo zaključki, ki državnim akterjem pomagajo izgrajevanje zunanje politike« (Spykman 1944, 5). Spykmanova navedba ponovno, še na bolj očiten način kaže razmerje med teorijo in prakso.

Pomemben aspekt na interpretiranje zgodovinske geopolitike, s katerim tudi laže razumemo njeno problematiko, lahko vidimo v mnenju Isaiaha Bowmana iz leta 1942, torej iz sredine II. svetovne vojne. »Geopolitika predstavlja izkrivljen pogled na zgodovinske, politične in

geografske vezi med svetom in njegovimi deli. Je relativna glede na državo, za katero se piše, kar priznavajo tudi njeni zagovorniki. V primeru Nemčije je bila narejena v podporo nemški agresiji« (Bowman 1942, 646). Kar bomo natančneje analizirali v kronološkem pregledu razvoja geopolitične misli, je dejstvo, da je bila klasična geopolitična teorija izrabljena v namene nacizma, s čimer je doživela marginalizacijo po koncu II. svetovne vojne. Skupna podstat celotne klasične geopolitike pa je njena »volja« do delovanja in do uporabe teorije v namene prakse.

2.3 Geopolitika v teoriji mednarodnih odnosov

Četudi se v diplomskem delu ne bomo natančneje spuščali v geopolitično teorijo med hladno vojno, ki se je v veliki meri oblikovala ravno na podlagi teorij mednarodnih odnosih (v nadaljevanju MO), je nujno že zaradi slednjega podati definicije iz polja mednarodnih odnosov. »Oče« samostojne discipline mednarodnih odnosov Hans Morgenthau jo označi za psevdo-vedo, ki povzdiguje geografski faktor v absolutnega in preko njega določa moč ter posledično usodo držav in narodov. Obenem smatra zgodovinski zakon geopolitike kot verjetje, da se narodi širijo prek zavojevanja novih ozemelj ali pa izumrejo (Morgenthau 1985, 178–179). Kljub njegovem očitnem nasprotovanju je moderna disciplina mednarodnih odnosov geopolitično razmišljanje hitro rehabilitirala in uporabila v svojih teorijah. Posledično se lahko v geopolitični hladne vojne opazi nadaljevanje geostrateške struje klasične geopolitike.

Za primer vzemimo kasnejši pogled polja MO na geopolitiko. »Geopolitika zahteva politično analizo notranjega geopolitičnega konteksta – to je odnosa do notranjih sil – in zunanje političnega konteksta – to je odnosa med subjekti« (Simoneti v Parker 1997, 10). Podobna definicija, ki gre še bolj očitno v smer *policy* pobud, torej prakse, je sledeča: »Geopolitika preučuje odnos med prostorom (v vseh razsežnostih), in sicer na način, kako prostorske danosti vplivajo na politiko in politika. Pa tudi v kolikšni meri politika uporablja in izkorišča prostor« (Defarges v Parker 1997, 10). Tudi znotraj geopolitike, opredeljene prek mednarodnih odnosov, se ponovno kaže razmerje med prakso in teorijo, vendar lahko tukaj vidimo namenski zasuk v smer *policy* pobud, za razliko od prve definicije prek politične geografije.

2.4 Kritična geopolitika

Kritična geopolitika zajema post-strukturalistični zasuk geopolitičnega mišljenja ob koncu 80. let prejšnjega stoletja, torej skoraj 100 let po »skovanju« fraze geopolitika. Teorija kritične geopolitike je »konceptualizirala geopolitiko kot formo političnega diskurza namesto dotedanjega deskriptivnega termina študije zunanje politike in velikopoteznega državištva [...] Utemeljena je s strani političnih geografov oziroma raziskovalcev človeške geografije prek dodatkov iz discipline mednarodnih odnosov, vendar nadgrajena s post-strukturalističnem pogledom na mednarodno okolje [...] Ter poskuša popolnoma preusmeriti dotedanje smernice geopolitike« (Dodds 2001, 469–470). Podobno trdi Agnew (1998, 6), ki vidi smoter kritične geopolitike v iskanju pristranskosti geopolitičnega imaginarija zunanje politike držav, katerega je potrebno razkriti kot prazna verjetja in trditve geopolitičnih piscev, da so našli resnico svetovne politike. Kritična geopolitika je torej konstituirana z razmerjem do zgodovinske geopolitike, kar bomo natančno analizirali v četrtem poglavju diplomskega dela. Zaenkrat navedimo tu še temeljitejšo definicijo, ki kritično geopolitiko smatra »za študijo načina predstavljanja in osmišljanja geografskega prostora s strani političnih akterjev v okviru širšega projekta iskanja izvora, upravljanja in večanja moči. V sklopu te nove perspektive je geografski prostor opustil status objektivne danosti in je razumljen kot kulturni sestav praks in zastopanja« (Murphy in drugi 2004; 620–621). Četudi kritična geopolitika še vedno izhaja iz geografskega prostora, predstavlja prespraševanje razmerij moči svež zasuk geopolitične misli, v širšem kontekstu pa lahko interpretacijo moči ponovno zastopimo kot iskanje razmerja med teorijo in prakso.

3 Analiza in pregled klasične geopolitike

V pričujočem poglavju se bomo ukvarjali s kronološkim pregledom in analizo teorij klasičnih geopolitičnih piscev. Klasične pisce smo v (glej tabelo 1.1) opredelili z obdobjem od pričetkov geopolitičnega pisanja, torej ob koncu 19. stoletja in do konca II. svetovne vojne, zajemajo pa tako organistično kot tudi geostrateško strujo znotraj klasične geopolitike. Kot dodatno obrazložitev je smotrno izpostaviti še dejstvo, da bo potek analize temeljil predvsem na podajanju teorije klasične geopolitike znotraj njenega konteksta (drugače poimenovanega z imaginarijem, ki bo kot koncept razložen v četrtem poglavju diplomskega dela), z manjšimi interpretacijami temelječimi na premislekih, ki so bili vzpostavljeni šele po obdobju klasične

geopolitike. S tem bomo tudi v sami formi teksta poskušali prikazati miselni preskok in razširitev polja med tukaj analizirano klasično geopolitiko in poljem kritične geopolitike v naslednjem poglavju.

3.1 Zgodovinski zametki politične geografije

Preden se podamo v analizo in razlago nastanka »moderne« vede politične geografije, se lahko med njene zametke uvrsti antična dela Aristotla, ki je že pred 2000 leti v svojem delu »Država« preučeval pomen razmerja med velikostjo države in številčnostjo njenega prebivalstva, kakor tudi potreb glavnega mesta, sestavo vojske, državnih mej in drugih faktorjev. Tri stoletja po Aristotlu je grško-rimski geograf Strabo analiziral in zapisal natančen opis do tedaj znanega sveta. Poleg navajanja natančnega opisa geografskih dejavnikov je Strabo v svojem delu zapisal svoja opažanja potreb za nemoteno delovanje politične entite rimskega imperija (Glassner 1993, 4). V 14. stoletju, ko je bil evropski kontinent sredi znanstveni sferi nenaklonjenemu obdobju srednjega veka, je muslimanski geograf Abd-al Rahman Ibn Khadun v svoji avtobiografiji opredelil razmerja med takrat prevladujočimi družbenimi združbami - mesti in plemeni - ter jih umestil v fizično okolje njihovih regij. Njegovo raziskovanje narave političnih enot je privedlo do teorije politične integracije in dezintegracije, kar je dolgoročno pripeljalo do koncepta ciklične narave nastanka, razvoja in propada držav, bolj poznano prek organske teorije v 19. stoletju (Glassner 1993, 5). Vidimo lahko, da se je veda politične geografije konstituirala na opisovanju in razmišljanjih o razmerju med geografskimi dejavniki in vedno večjem pomenu človeškega delovanja.

Kljub obsežni razliki v pojmovanju antične države v primerjavi s konceptom moderne države se veliko dognanj ohrani do konca srednjega veka, s katerim pride na plano tudi moderna znanost. Za začetek lahko tu izpostavimo Montesquieuja, ki je v svojih razmišljanjih poudarjal pomembnost pokrajine in podnebja, ki naj bi določalo politično ureditev. V sredini 17. stoletja pa je William Petty v svojih delih elaboriral razmerja med teritorialnimi in demografskimi elementi, obenem pa je izpostavil koncepte »sfer vpliva«, vloge glavnih mest in druga politično-geografska vprašanja (Glassner 1993, 5–6). Naslednji korak v vedi je naredil Nemeč Carl Ritter, ki je v poznem 19. stoletju izgradil ciklično teorijo rasti držav. Njegove ugotovitve so bile podobne naukom Ibn Khalduna, vendar utemeljene z analogijo organizma. Obenem je bil prvi, ki je poskušal narediti metodologijo za preučevanje politične geografije, s čimer je obenem v

veliki meri začrtal tudi pristope za moderno geografijo (Glassner 1993, 6). Nadaljni razvoj vede torej še vedno temelji na geografskih dejavnikih, vpeljujejo pa se nova družbena in znanstvena dognanja ter predvsem novejša filozofska stališča o družbi, državi in medsebojnega razmerja med obema. Taisto lastnost – izhajanje in navezavo na spoznanja drugih znanstvenih ved – bomo lahko opazili tudi pri razvoju geopolitike.

Naslednji trije navedeni avtorji predstavljajo organsko strujo znotraj klasične geopolitike. Posebej lahko omenimo le Haushoferja, ki združi organsko in geostrateško strujo, vendar bomo ob analizi njegovih del pokazali, zakaj ga je smiselno obdelati kot nadaljevanje Ratzlove in Kjellénove miselnosti.

3.2 Friedrich Ratzel

Prelomna faza v evoluciji politične geografije je pripisana Friedrichu Ratzlu⁹, saj ni le izpostavil nove koncepte, ki so sicer v veliki meri temeljili na holističnem razmišljanju Carla Ritterja in Aleksandra Humboldta. Geografija in družba sta bila v nemških akademskih vedah povezani že od Kanta, ki celotno zgodovino šteje za neke vrste »trajno geografijo«. Posledično je Ritterjev holizem utemeljen na enotnosti organske celote (nem. *Ganzheit*), ki jo nadzirajo lastni zakoni, za Humboldta pa so se prvine pokrajine (nem. *Landschaft*) ponavljale v brez konca možnih različicah (Parker 1997). Ratzel je svojo teorijo osnoval na predhodnih razmišljanjih, obenem pa v vedo vpeljal novo metodologijo, s čimer se je konstituirala »nova geografija«. V svojih delih o državi se je v veliki meri oprl na dognanja biologije, bolj natančno na Darwinova odkritja in na teorijo socialnega darvinizma, saj je med razlaganjem političnih dogodkov in geografije uporabljal analogije iz biologije in primerjal državo z organizmom (Glassner 1993). To je tudi najpomembnejša zapuščina Ratzla na nadaljnjo razumevanje človeške družbe, saj je interpretiral človeško socialno evolucijo kot odziv na fizično okolje (Ashworth 2011, 282). Povedano drugače, Ratzel uspeh družb določa prek njihove uporabe in korištenja fizičnega okolja. V nadaljevanju bomo videli, da je to eden od temeljev, iz katerega kasnejši pisci geopolitike osnujejo svoja razmišljanja.

Država je pokrajina, posejana z ljudmi, ki se pokorjujejo skupni državnim ideji in sledijo naravnim zakonom. [...] Države potemtakem - kakor rastline in živali - potrebujejo hranila v obliki

⁹Friedrich Ratzel: 1844 – 1904. Nemški geograf in etnograf.

»življenjskega prostora« (nem. *Lebensraum*) in surovin. Posledično med sabo ves čas tekmujejo. Države, kakor organizmi, morajo rasti ali umreti. Živijo svoja življenja mladosti, odraslosti ter visoke starosti, med vsemi etapami pa se lahko pomladijo. (Ratzel v Glassner 1993, 224)

Z Ratzlom se torej zabriše distinkcija med državo in družbo (Ashworth 2011), seveda pa se je nujno pri interpretaciji Ratzlovih tez v današnjem času zavedati, da je njegovo delo nastajalo v popolnoma drugačnem družbenem pogledu na svet (splošnem zeitgeistu ali imaginariju, ki ga bomo natančno razdelali kasneje). Prav tako je Ratzel večkrat izpostavil, da so njegove primerjave države z živim organizmom le analogije, obenem pa je navkljub svojemu determinističnemu pogledu razmišljal in dopuščal recipročno vpetost ljudi z njihovim okoljem, ki je obojestranska. Za konec pa dodajmo še dejstvo, da se je Ratzel vedno smatral za nevpletenega znanstvenega opazovalca vede politične geografije (Glassner 1993, 224–225). Za razliko od kasnejših geopolitikov Ratzel tekom svojega življenja nikoli ni podajal *policy* priporočil za delovanje državnih akterjev. Izpostavljanje slednjega je pomemben zagovor Ratzlove kredibilnosti kot raziskovalca, saj so bile njegove teze kasneje prikrojene in izrabljene za ideologijo in razvoj nacistične zunanje politike. Kljub temu je Ratzel prek svojih teorij razdelal temeljne premise predvsem glede interpretacije države in njenega razmerja do družbe, ki so pripeljale do nadaljnjega razvoja geopolitične misli.

3.3 Rudolf Kjellén

Za dejanskega začetnika geopolitike velja Rudolf Kjellén¹⁰, ki je za svoja razmišljanja izpeljal predvsem na delih Friedricha Ratzela in kakor omenjeni na dognanjih tedanje biološke znanosti. Za razliko od Ratzla pa Kjellén dogmatično enači državo z živim organizmom. Slednje lahko razberemo že iz naslova njegovega najpomembnejšega dela, izdanega leta 1916 – »Država kot živo bitje« (šve. *Staten som Lifsform*), v kateri je opredil pet organov, ki sestavljajo državo: (1) Kratopolitik - struktura državne oblasti; (2) Demopolitik - struktura prebivalstva; (3) Sociopolitik - družbena struktura; (4) Oekopolitik - ekonomska struktura; (5) Geopolitik - fizična struktura (Kjellén 1917).

Za primerjavo vzemimo glavne nauke predhodno omenjenega Ratzla, ki izpostavi sedem zakonitosti države: (1) obseg države raste z večanjem populacije, ki ima isto kulturo; (2)

¹⁰Rudolf Kjellén: 1864 – 1922. Švedski politolog.

teritorialna širitev sledi drugim načinom razvoja; (3) država raste z absorpcijo manjših enot; (4) državna meja je periferen organ, ki odraža njeno moč in rast. Posledično ni stalna; (5) države poskušajo med svojo rastjo absorbirati politično pomembna področja; (6) težnja po rasti primitivnih držav izhaja od bolj razvitih civilizacij; (7) trend teritorialne širitve je nalezljiv in narašča v obdobjih sprememb (Ratzel v Glassner 1993, 224). Vidimo lahko, da Ratzlovo pisanje temelji na splošnejših zakonitostih, medtem ko Kjellénovo pisanje iste zakonitosti preseli v striktno v kontekst države. Tu se nam odkrije dejstvo, da Kjellén organsko analogijo države razume dobesedno, obenem pa je to tudi premik v smeri geopolitičnega razmišljanja.

Prav tako je za Kjelléna najpomembnejša peta točka - Geopolitik - saj se je najbolj približevala *realpolitiki*. Ostale točke so za Kjelléna predstavljale zgolj, kaj država »lahko je?« oziroma kaj »bi morala biti?« (Toal 1996, 33). Zaključki Kjellénove knjige namreč zavračajo predhodne ideje liberalizma in utilitarizma (temelječe na posamezniku) v korist države, saj so bila vprašanja med razmerjem svobode in reda dotedaj odločno v prid posameznika, kar državo potisne v njegovega služabnika. Organska percepcija države je po Kjellénu ravno tu večvredna (nem. *höhere Wahrung*), saj podela državi ponovno smisel (Kjellén 1917, 228). Poudarek smisla države, saj je smisel vedno povezan z delovanjem, je eden izmed gradnikov geopolitične misli. Posledično smo prikazali, zakaj velja Kjellén za temeljnega začetnika geopolitike.

Kjellén je v svojih delih prav tako vpeljal koncept »kakovosti« populacije, ki predstavlja državno telo in temelji na skupni zavesti državne moči. Po Kjellénu je namreč državna moč dinamičen in psihološki koncept. Obenem je Kjellén zagovarjal teorije stalnega tekmovanja med državami in vzel za naravno dejstvo, da večje države projicirajo svojo moč nad manjšimi, kar naj bi dolgoročno pripeljalo do kontrole sveta s strani manjšega števila izjemno močnih držav - velesil (Glassner 1993, 225). Četudi do slednjega ni prišlo v formalni obliki - teritorialne širitve velesil, ki bi kontrolirale celoten svet - so njegove misli pripeljale do bodočih del Karla Haushoferja, ki so bolj ali manj vplivala na nacistično ideologijo. Slednje tudi ni nerazumno, saj je bil Kjellén velik germanofil – občudoval in zagovarjal je nemško superdržavo, ki bi vodila evropski kontinent, njegovo delo pa je bilo v nemščino prevedeno šele leta 1917, ko je Nemčija *de-facto* že izgubila I. svetovno vojno (Glassner 1993, 226). Kot bomo videli v nadaljevanju, je Haushofer nadaljeval Kjellénov miselni tok, ki je bil baza za nastanek Geopolitik (namerno je puščen nemški izraz, saj poimenuje nemško vejo geopolitike).

3.4 Karl Haushofer

Karl Haushofer¹¹ je bil v svojem življenju karierni vojak, ki je služil v I. svetovni vojni, ter najvidnejši predstavnik Geopolitik. Zaradi osebnega razočaranja nad nemškim porazom je pričel s poučevanjem svojega pogleda, izhajajočem iz Kjellénovih teorij, na geopolitiko leta 1919 na univerzi v Münchnu. Poleg poučevanja je leta 1924 okrog sebe zbral novinarje in pričel z izdajo »Časopisa za geopolitiko« (nem. *Zeitschrift für Geopolitik*), v katerem je z združitvijo Ratzlove organske teorije države in Kjellénovih elaboracij iste teorije ter geostrateških dognanj Mahana in Mackinderja (ki jih bomo opisali kasneje; poglavje 3.5 in 3.6) pričel na psevdo-znanstveni način utemeljevati nemško ekspanzivno nacionalistično politiko (Glassner 1993, 228). Parker navaja, da je Haushofer izvzel Lebensraum iz konteksta Ratzlove razlage ter ga pričel interpretirati skozi prizmo nemške ekspanzije v vse manjše teritorialne enote okrog Nemčije, prav tako je izpostavljala Mahanovo pomembnost pomorske sile. Obenem je bil prepričan v konec obdobja pomorskih imperijev, saj je le-tem po Haushoferjevem mnenju manjkala ideološka podstat njihovega obstoja. Haushoferjeva rešitev so bile panideje (nem. *Panideen*), ki bi povezovale svetovne regije - torej panameriška, panpacifiška, panazijska, panruska, panislamska ter panevropska pod vodstvom Nemčije (Parker 1997, 138–140). Vidimo lahko, da je sveža interpretacija Lebensrauma in države, ki ga aktivno zavzema, predvsem pa psihološka interpretacija državne moči v skladu z zgoraj analiziranimi teorijami Kjelléna.

Vpliv Haushoferjeve geopolitike na nacional-socialistični režim tretjega rajha je bil na nekaterih družbenih področjih obsežen, predvsem v izobraževalnem sistemu, kar je gojilo zagovarjanje agresivne politike med deli nemške akademske sfere. Prav tako je njegova teorija vsaj delno vplivala na nemško širitev v smeri naravnih surovin ter našla rodovitna tla tudi na Japonskem (Glassner 1993). Tukaj izpostavimo še skeptičnost Toala, ki poudarja, da je vpliv Ratzla in Haushoferja na politiko Adolfa Hitlerja velikokrat pretiran (Toal 1996, 98). »Celotna Geopolitik je bila po nemški kapitulaciji vržena na smetišče zgodovine« (Glassner, 230). Tu moramo izpostaviti sovražno nastrojenost v pisanju Glassnerja, saj sta bili geopolitika in v manjši meri tudi politična geografija zaradi asociacije z nacizmom po koncu II. svetovne vojne zavrženi s strani dela akademske sfere.

¹¹ Karl Haushofer: 1869 – 1946. Nemški general in geograf.

Preostali štirje teoretiki, obdelani v tem poglavju, so predstavniki geostrateške struje znotraj klasične geopolitike (glej tabelo 1.1)

3.5 Alfred Thayer Mahan

Alfred Thayer Mahan¹² je v svojih najpomembnejših delih »Vpliv pomorske moči na zgodovino v obdobju 1660-1783« (ang. *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783*), napisanem leta 1890, in »Vpliv pomorske moči na zgodovino: Francoska revolucija in imperij, 1793-1812« (ang. *The Influence of Sea Power upon History: the French Revolution and Empire, 1793-1812*), napisanem 1892 –izpostavil pomen pomorske moči za britanski imperij ter pomen iste moči za francoskega. Mahan je zagovarjal tezo, da kontrola nad pomorskimi potmi zagotavlja varno mednarodno trgovino države - zagotavljanje močne ekonomske baze države - medtem ko istočasno omogoča ekonomsko slabitev drugih držav s prekinitvijo njihovih morskih poti (Glassner 1993, 225). K temu dodajmo še zgodovinsko ozadje. Združene države Amerike v času Mahanovega pisanja še niso bile velesila, bolj natančno so se nahajale ravno v obdobju zatona britanskega imperija in pričetka emulacije evropski imperijev. Posledično je lažje razumeti, zakaj je poskušal takratnega ameriškega predsednika Roosevelta prepričati v pomembnost obsežne mornarice za bodoči vzpon ZDA.

Mahan pomorsko moč države utemelji na šestih dejavnikih: (1) geografskem položaju, ki zajema dostop do morja, izpostavljenost državnih mej, možnosti imetja čezoceanskih vojaških baz ter nadzora nad pomembnimi pomorskimi trgovinskimi potmi; (2) fizični lastnosti države, kamor Mahan prišteva predvsem obliko obal, število mest, primernih za pristanišča, ter prisotnost plovnih rek za notranjo trgovino, ki pa so obenem možne avenije sovražnega napada; (3) obsegu teritorija oziroma dolžine obale ter zahtevnosti branjenja le-te; (4) velikosti populacije, ki omogoča izgradnjo in vzdrževanje tako večje pomorske trgovine, kakor tudi vojaške mornarice; (5) nacionalnem karakterju, voljanen zasledovanja komercialnih udejstvovanj, saj je dejanska moč nad morji odvisna od obsežnega pomorskega trgovanja v mirnih časih; (6) karakterju vlade, ki izkorišča geografske danosti in delovanje državljanov v prid promocije pomorske moči (Mahan 1890). Izpostavimo 5. in 6. točko, kjer Mahan slično razmišljanju Kjelléna izpostavlja pomembnost državne volje in moči do udejstvovanja v specifični smeri. Tu je sicer potrebno

¹² Alfred Thayer Mahan: 1840 – 1914. Admiral v ameriški mornarici in zgodovinar. Velikokrat smatran za najpomembnejšega ameriškega stratega 19. stoletja.

orisati Mahanov kontekst (imaginarij), saj je bil pripadnik vojske in je posledično razmišljal v vojaškemu duhu, kar je razvidno tudi iz njegove knjige (Mahan 1890). Teoretska baza njegove teorije je opisana le v prvem poglavju, medtem ko se naslednjih trinajst poglavij osredotoča na natančen pregled vojaškega dogajanja, poteka bitk, političnega odziva, ipd.

Mahan je na temelju svoje teorije o pomembnosti pomorske moči oblikoval tudi več *policy* pobud, ki so večidel prišle v realizacijo. Bil je zagovornik okupacije Havajev¹³ ter izpostavil nujnost ameriškega nadzora in vpliva nad Karibi (Glassner 1993, 226), kar navsezadnje potrjuje tudi zgodovina. Za prvi primer lahko izpostavimo Kubo, ki je bila do komunistične revolucije pod *de-facto* ameriško kontrolo¹⁴, ostali primeri pa so države ameriškega *commonwealtha*, kot sta Puerto Rico in deviški otoki v Karibih. Doktrino ameriške ekspanzije *commonwealtha* lahko izven Mahanovih dejanskih predlogov glede Karibov, vendar skladno z Mahanovimi točkami pomorske moči, vidimo tudi v preostalih *commonwealth* teritorijih ZDA v Pacifiku – Ameriški Samoi, Guamu, otočju Severnih Marianov, otočju Midway in Wake, ter ostalih. Ena od pomembnejših pobud Mahana, ki je do realizacije prišla tik pred njegovo smrtjo, je bila tudi vzpostavitev kanala, ki bi povezal Atlantski ocean s Pacifikom (Glassner 1993, 226) – Panamski kanal začet s strani Francije, vendar dokončan pod vodstvom ZDA leta 1914. Poleg velikih zaslug za vzpostavitev Združenih držav Amerike kot pomorske velesile je Mahan leta 1900 v svojem delu »Problem Azije in njegov vpliv na mednarodno politiko« (ang. *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*) orisal centralno področje Azije, ki je pod dominacijo Rusije. Napovedal je boj med rusko kopensko močjo in britansko morsko močjo, seveda pa je glede na svoja verjetja napovedal zmago pomorske moči, ki bo zadržala rusko ekspanzijo (Glassner 1993). Slednje je nujno izpostaviti zaradi Mahanove »jasnovidnosti«, saj se je pri svoji napovedi zmotil le v enem izmed akterjev - ruski antipol 20. stoletja ni bila Velika Britanija, temveč njegova domovina, Združene države Amerike.

3.6 Sir Halford John Mackinder

»Kdor vlada vzhodni Evropi, kontrolira osrčje; kdor vlada osrčju, kontrolira svetovni otok; kdor vlada svetovnemu otoku, kontrolira svet.« (Mackinder 1942, 106)

¹³Aneksirani k Združenim državam Amerike leta 1898.

¹⁴Pogodba iz 1903, ki v zameno za priznanje kubanske suverenosti, podeli Guantanamo Bay v kontrolo ZDA, obenem pa so imele ZDA priznано temeljno pravico do dostopa in jurisdikcije v celotnem območju.

Sir Halford J. Mackinder¹⁵ je za razliko od Mahana trdno verjel v konec obdobja velikih pomorskih bitk. Po njegovem mnenju je nastop moderne tehnologije, predvsem železnic, spremenil razmerje med pomorsko in kopensko močjo (Glassner 1993). V njegovem najpomembnejšem delu »Geografsko osišče zgodovine« (ang. *The Geographical Pivot of History*), napisanem leta 1904, je odprl množstvo geopolitičnih razprav s tezo, da je evrazijsko osrčje (sprva je to področje poimenoval osišče (ang. *pivot*), šele v kasnejših delih ga je imenoval osrčje) zaradi svoje lege – odmaknjenost od morja in oceanov – praktično neosvojljivo s pomorsko močjo (glej sliko 3.1). Posledično lahko kopenska sila, ki ima kontrolo nad tem področjem, ob napredku novih tehnologij, kot je bila v takratnem času železnica (omogočala podoben transport blaga preko kopnega, kakor so ga do tedaj omogočale ladje), projecira svojo moč iz »kopenske utrdbe« na preostali »svetovni otok« - Evrazijo (Mackinder 1904). Tu lahko izpostavimo še podobnost med Mahanovo in Mackindrevo usmeritvijo na regijo centralne Evrazije, ki jo oba smatrata za temelj bodoče velesile, čeprav si različno razlagata njen vpliv.

Slika 3.1: Mackinderjeva prvotna slika sveta. V kasnejših delih (Mackinder 1942) je težišče preimenoval v osrčje, ter ga premaknil na zahod s priključitvijo vzhodne Evrope.

Vir: Mackinder (1904, 435).

¹⁵Sir Halford John Mackinder: 1861 – 1947. Angleški geograf, akademik, direktor londonske šole ekonomije, član britanskega parlamenta med leti 1910 in 1922, ko je tudi visok komisar za južno Rusijo med boljševistično revolucijo.

V njegovem najodmevnejšem delu – »Geografskem osišču zgodovine« – zagovarja tezo, da se na Evropo in njeno zgodovino gleda kot podrejeno Aziji in njeni zgodovini, saj evropska civilizacija v veliki meri predstavlja rezultat sekularnega boja proti azijskim invazijam (Mackinder 1904, 423). »Ideje, ki so konstituirale nacionalno identiteto, so bile povečini sprejete med pritiskom zunanje sile. [...] pod pritiskom zunanjega »barbarizma« je Evropa dosegla svojo civilizacijo.« (Mackinder 1904, 423) V nadaljevanju Mackinder izpostavi dejstvo, da je bila potrebna mobilnost za prekoračitev razsežnosti Evrazijske in posledične vpade azijskih hord v Evropo, dosežena na hrbtih konj in kamel (Mackinder 1904, 425). Tudi dežele na jugu Azije (Kitajska, Indija) so bile deležne več invazij iz osrčja (Mackinder 1904, 430), s čimer podkrepi svojo tezo možne dominacije osrčja nad preostalo Evrazijo. Evropsko zgodovino v nadaljevanju razcepi predvsem glede na način evropske širitve pred kolumbovo dobo, ki je skoraj izključno temeljila na kopenski ekspanziji, ter evropski širitvi po Kolumbu, ko je bila širitev tako kopenska in pomorska. S pomočjo odkritij novih poti do Azije v smeri vzhoda in zahoda je bila v veliki meri, četudi je bila pot daljša, Evropa zmožna pomorsko obkrožiti Evrazija z mornarico, ki ji je omogočila izjemno projekcijo moči in dostop do vseh evrazijskih obal ter obenem preprečitev dominacije dotičnih področij s strani osrčja. Evropa je pomnožila moč in kontrolo nad teritoriji, s čimer je po Mackinderju uspela izničiti grožnje iz osrčja (Mackinder 1904, 432–433).

Na podlagi zgornjih razlag si je Mackinder pojasnjeval dotedanje priznavanje pomembnosti pomorske moči, kot jo je opisoval Mahan, vendar v nadaljevanju opisuje pomen transkontinentalnih železnic na zmožnosti osrčja. »Če v Evropi železnice služijo le kot 'hranilci' ladij oceanske trgovine, predstavljajo v osrčju dvojen napredek. Ne le, da nadomeščajo konje in kamele, temveč obenem omogočajo preskok gradnje cest, katerih zaradi pomanjkanja kamenja in lesa v obsežnih prerijah evrazijskega osrčja ni bilo možno izgraditi« (Mackinder 1904, 434). Mackinder obenem izpostavlja, da je potencial Rusije neomejen, ko bo z železnicami povezala svoje dežele, v katerih je ogromno surovin in neskončno prostora za širitev (Mackinder 1904, 434). Tu lahko ponovno vidimo nadaljevanje Ratzlovega zasuka, ki socialno evolucijo interpretira kot odziv na okolje, k čemer lahko prištejemo razvoj železnice, ki Mackindru predstavlja enega izmed predpogojev za bodoči razvoj zmožnosti osrčja.

Srž Mackinderjeve teze je napoved kopenske velesile v Evraziji, ki leži v neosvojljivi »kopenski utrdbi«, varni pred morsko močjo, z neskončnimi surovinami in prostorom za širitev, ki bo ob

ekstenzivni izgradnji železnic omogočila projekcijo moči prek notranjega polmeseca, dolgoročno pa lahko prevzame kontrolo nad celotnim »svetovnim otokom« - Evrazijo in Afriko (Mackinder 1904, 36). V nadaljevanju sicer prizna, da je opisal le geografske dejavnike in potenciale, saj je dejansko razmerje politične moči odvisno od ekonomskih in strateških ljudstev, ki med seboj tekmujejo (Mackinder 1904, 437). Tu lahko opazimo podobnost med teorijo Ratzla in Mackindra, ki sta oba verjela v zgodovinski trend večanja držav prek kontrole nad novim teritorijem. V verjetju tega trenda lahko tudi lažje razumemo, zakaj je Mackinder pripisoval večji pomen kopenski moči.

Kljub obsežnemu doprinosu Mackinderja k perspektivi sveta, saj je zgodovina potrdila del njegovih teorij, Glassner v njegovih delih izpostavi tri očitne napake: (1) podcenil je rastočo moč Združenih držav Amerike; (2) v svoji teoriji ni uspel obrazložiti relativno slabotnost Rusije/Sovjetske zveze vse do II. Svetovne vojne; (3) v svoja kasnejša dela in dopolnitev tez ni vključil rastočo pomembnost letal in drugih tehnoloških napredkov (Glassner 1993, 227). Prav tako se Mackindru očita težnja k širitvi ideologiji britanskega imperija ter posledičnega podpiranja zahodnega imperializma (Toal 1996), kar bomo natančneje razdelali v kasnejšem poglavju. Dejstvo pa ostaja, da je »ne glede na kritike njegovega dela Mackinder pustil močan pečat na razvoj geopolitične misli Velike Britanije in širšega zahoda, ob koncu pa so njegova razmišljanja glede na trenutno stanje mednarodne skupnosti, globalizirane ekonomije, vedno očitnejše bitke za naravne vire, kot tudi načrtovanja varnostnih strategij aktualna še danes« (Chapman 2011, 19).

3.6.1 Realistična perspektiva sveta

Preden nadaljujemo z naslednjim predstavnikom klasične geopolitike, sprva navedimo še nekatera stališča Mackindra, ki jih je zapisal v svojem kasnejšem delu »Demokratični ideali in realnost« (ang. *Democratic Ideals and Reality*), nastalem leta 1919 po do takrat najbolj krvavem konfliktu v zgodovini - I. svetovni vojni. Po Mackinderjevem mnenju so »vse vojne tekom zgodovine posreden ali neposreden rezultat neenake rasti držav, ki ni posledica večjega potenciala ali energije posameznega naroda v primerjavi z drugim; v veliki meri so rezultat neenake porazdelitve rodovitnosti (ang. *fertility*) in strateških priložnosti glede na lokacijo v svetu« (Mackinder 1942, 1–2). Slednje predstavlja filozofijo političnega realizma – pogledna delovanje med državami oziroma v mednarodni skupnosti, ki temelji na moči. Obenem je

dotičen pogled na svet sličen tudi ostalim geopolitičnim teoretikom; kot smo zapisali pri Kjellénu, za katerega je najpomembnejši atribut države geopolitika, saj se najbolj približa *realpolitiki* (Toal 1996, 33). Zatorej je nujno primerjati pristop geopolitike s kritiko Morgenthaua, predstavnika polja mednarodnih odnosov, ki geopolitiko označuje za psevdovedo, ki geografski faktor povzdiguje v absolutnega, s čimer postane usoda držav in nacij odvisna od prostora. Slednjo utemeljitev na prostoru Morgenthau označi za »samo en« aspekt realne moči države, ki je opredeljen le preko izkrivljenega pogleda na geografijo (Morgenthau 1985, 178–179).

Hans Morgenthau politični realizem utemelji na šestih točkah: (1) politični realizem verjame, da politika kakor tudi družba deluje po zakonih, zasidranih v človeški naravi. Za napredek družbe je torej potrebno razumeti dotične zakone; (2) glavni temelj, ki političnemu realizmu dopušča, da nastopa v polju mednarodnih odnosov, je interes, definiran prek izraza moči; (3) realizem predpostavlja, da je koncept interes, a definiranega kot moč, objektivna kategorija, vendar ne trdi, da je pomen določen enkrat za vselej. Interes je le trajen standard, po katerem naj se sodi in usmerja politično akcijo; (4) politični realizem se zaveda moralne komponente politične akcije, vendar se zadrži izpostavitve enega ali drugega kot bolj pomembnega. Moralni standardi morajo biti filtrirani prek dejanskih okoliščin časa in prostora; (5) politični realizem zavrača identifikacijo moralne aspiracije partikularne države z moralnimi zakoni, ki vladajo vsem, torej ne dela razlikovanja med državami na podlagi dobrih in slabih. Ravno koncept interesa, definiranega prek izraza moči, omogoča objektivno sodbo; (6) politični realizem se zaveda drugačnih pogledov na mednarodno okolje (legalni, moralistični), vendar ohranja svoje stališče (interes definiran prek izraza moči), saj mu to omogoča objektivnejšo sodbo (Morgenthau 1985, 4–17). Nedvomno lahko vidimo podobnosti med teorijo geopolitike in poljem mednarodnih odnosov, bolj natančno teorijo političnega realizma slednjega. Gre za izpostavljanje pomena moči v delovanju med državami. Ločnica, ki povzroča razkol, je baza, iz katere geopolitika in mednarodni odnosi črpajo svoje zgodovinske zakone o delovanju in moči države. Če jih Morgenthau vidi zasidrane v človeški naravi, jih geopolitiki interpretirajo prek razmerja med človeško družbo in njeno relacijo z pokrajino (Ashworth 2011, 282).

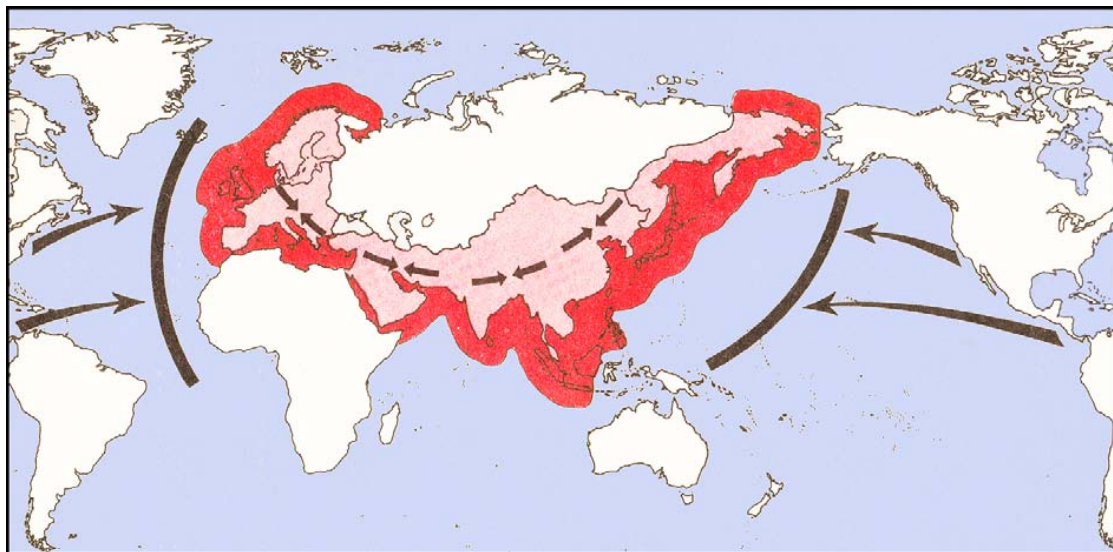
V zagovor Mackindru lahko izpostavimo še nekatera druga premišljanja iz »Demokratskih idealov in realnost«. Mackinder zagovarja ravnotežje moči med državami in nastop Društva narodov, vendar vidi možnost, da se v luči končane I. svetovne vojne zagotovi pogoje, ki bodo preprečili ponovno vojno v prihodnosti. Obenem svari, da se lahko svetovna sila, ki bi zagotavljala spoštovanje zakonov med velikimi in malimi državami, hitro sama sprevrže v tiranijo (Mackinder 1942, 3). Kasneje izpostavi razmišljanje, da je glavna funkcija svobodnih držav preprečitev tiranskega vedenja kršiteljev doma kakor tudi izven mej države, vendar obenem v luči mobilizacije za I. svetovno vojno opozori, da so države svoja ljudstva opremile za napad, ne le za obrambo; dolžina vojne pa je odplaknila stare socialne strukture in jih nadomestila z novimi, kar za povojni svet predstavlja možnost, da se izgradi novo družbo (Mackinder 1942, 19). Centralna misel knjige pa je antimonija med dvema načinoma razmišljanja v političnem življenju, ki jih imenuje organizatorje in idealiste. »Idealisti so sol za zemljo; brez njih se ne bi premikali, družba bi stagnirala in civilizacija izginila« (Mackinder 1942, 6) ter »Velik organizator je velik idealist. [...] vendar se njegova imaginacija obrne v smer načinov in sredstev in ne v smeri izmikajočih ciljev. [...] Organizator slej kot prej prične gledati na ljudi kot orodje« (Mackinder 1942, 11). Nadalje vidi prihodnost sveta v demokracijah, za katere smatra, da so pod vodstvom in nasveti idealistov, ki državo usmerjajo na podlagi principov namesto strategije (Mackinder 1942, 19-20). Pri dotičnem delu Mackindra lahko torej zaznamo, da je navkljub svojim geopolitičnim pogledom, ki bi služili Veliki Britaniji pri nadaljnjem ohranjanju svoje pozicije v svetu, ter kasnejši kritiki Toala, da je zagovarjal zahodni imperializem (Toal 1996), kljub vsemu iskal načine in možnosti, da se v prihodnosti izogne bodočim konfliktom.

3.7 Nicholas John Spykman

Nicholas John Spykman, zagrižen nasprotnik Haushoferjeve Geopolitike, je v svojih najpomembnejših delih, »Ameriška strategija v svetovni politiki« (ang. *America's Strategy in World Politics*), napisanem leta 1942, in »Geografija miru« (ang. *The Geography of the Peace*), izdani leta 1944 posthumno, izpostavil videnja napak v Mackinderjevi teoriji evrazijskega osrčja. Po mnenju Spykmana je Mackinder precenil potencialno moč osrčja zaradi težavnega notranjega transporta in geografskih ovir, ki so ga obkroževale, kot drugo napako pa Spykman izpostavi, da

zgodovina osrčja ni omejena na nasprotovanje med kopensko in pomorsko močjo. Namesto pomena osrčja je Spykman za dejanski potencial moči Evrazije oklical Mackinderjev notranji polmesec ter ga preimenoval v obrobno območje (ang. *rimland*) (glej sliko 3.2), z utemeljitvijo, da so se tekom zgodovine najpomembnejša zaveznitva izgrajevala med silami obrobne območja (Glassner 1993).

Slika 3.2: Spykmanova predstava sveta in obrobne območja.

Vir: Spykman (1944, 52).

V »Geografiji miru« je Spykman zagovarjal tezo, da se mora moč države smatrati za orodje njenega preživetja. Posledično je popolnoma izven možnosti realnega, da se pričakuje svetovni mir. Slednji bi bil mogoč le, če bi vse državne entitete sledile enakim temeljnim vrednotam. Zaradi dinamičnosti mednarodnega sistema bodo nekatere države vedno nezadovoljne z obstoječim *statusom quo*, kar bo neizbežno pripeljalo do novih konfliktov (Spykman 1944, 3–5). Spykmanov pesimistični pogled na svet je zaznamoval tudi povojno politiko zaveznikov, saj je zagovarjal preprečitev kakršnekoli konsolidacije obrobne območja. Četudi ni dokazov, da je George Keenan (oče politike »zadrževanja« med hladno vojno - ang. *containment*) kadarkoli bral Spykmana, je bila dotična doktrina nedvomno v skladu s Spykmanovimi »priporočili« za področje (Glassner 1993, 229).

Temelj varnosti države je po Spykmanu njena moč, ki je posledica geografskih danosti, industrijskih ter kmetijskih zmožnostih in dostopa do energentov (Spykman 1944, 27). Geografske danosti posledično pogojujejo možnost obkrožitve države, industrijske ter kmetijske zmožnosti pa določajo obseg proizvodnje hrane (kar posledično uravnava obseg prebivalstva) in ostalih dobrin, ključni energent, ki svojo pomembnost ohranja do danes, pa je nafta (Spykman 1944, 28-30). V določeni meri se Spykman strinja z Mackinderjem, saj priznava osrednjemu delu Evrazije izredne potenciale razvoja za katerokoli silo, ki bi ga nadzirala, predvsem zaradi postranskosti njenih step in bogatih nahajališč surovin (Spykman 1944, 32). Prav tako, enako kot Mackinder, vidi pomen razvoja železnic kot temeljni infrastrukturni predpogoj za razvoj potencialov regije (Spykman 1944, 33). Ponovno lahko opazimo nadaljevanje temeljne geopolitične predpostavke, pričete že z Ratzlom, o povezanosti družbe z njenim geografskim prostorom, kakor tudi »darwinistično« izboljševanje prek napredka tehnologije.

Za razliko od Mackindra, ki je osrčje – najpomembnejši predel – postavil v Sibirijo, je Spykman zagovarjal tezo, da najpomembnejši del Evrazije predstavlja Mackindrov notranji polmesec, ki ga Spykman preimenuje v obrobno območje in zajema obale Evrope, Bližnji Vzhod, Indijo ter Kitajsko (Spykman 1944, 39–41). Zavrgel je tudi Mackinderjevo tezo spopada med pomorsko in kopensko silo, saj je po Spykmanovem mnenju Mackinder pripisoval prevelik pomen regiji osrčja, saj je le-ta v takratnem času imela preveč nerazvito infrastrukturo. Obenem Spykman poudarja, da »srce« Rusije tekom zgodovine ni ležalo v osrčju, temveč je bilo bližje zahodu (Spykman 1944, 43). Spykman svoje nadaljnje nestrinjanje z možnostjo dejanskega spopada med pomorsko ter kopensko silo utemeljuje na dejstvu, da je osrčje - sfera kopenske sile - z geografskimi dejavniki na večini straneh ločena od sfer pomorske sile (Spykman 1944, 44). Spykman nato napoveduje, da bosta Indija in Kitajska zaradi dekolonizacije in pričetka industrializacije dolgoročno postali regionalni sili. Obenem sta obe geografsko nastanjeni na obrobem območju, kar pomeni, da ležita v regiji prepleta kopenske in pomorske sile. Direktni spopad med pomorsko in kopensko silo je Spykman posledično dopuščal le v obliki indirektnega spopada med državami obrobne območja (Spykman 1944, 46). Zgodovina nam kaže, da se je Spykmanova napoved uresničila v času hladne vojne – v Koreji ter v Vietnamu. K pravilnosti Spykmanovih napovedi lahko dodamo še dejstvo, da je predvidel vzpon Združenih držav Amerike po koncu II. svetovne vojne (Spykman 1944, 47). Prav tako je kot priporočilo bodočim ameriškim administracijam svetoval, da preprečujejo združevanje starega sveta (Nemčija) ali

konsolidacije ozemlja pod katerokoli silo v obrobem območju (Sovjetska Zveza, Kitajska); obenem pa naj Združene države Amerike nadzirajo vstopne točke v Evrazijo, kar bodo dosegle z razvojem potenciala projekcije pomorske moči in nadzorom nad pomembnejšimi morskimi ožinami. V svojih nasvetih je obenem - za razliko od Mackindra - kot parcialno dominacijo nad osrčjem izpostavil pomen letalskih sil, nastanjenih v obrobem območju (Spykman 1944, 50). Poleg ohranjanja in dograjevanja, izhajajočega iz temeljnih geopolitičnih predpostavk, v širšem pomenu geopolitične danosti lahko opazimo vedno večji premik v svetovanje oziroma željo po oblikovanju *policy* delovanja države v mednarodnem okolju.

3.8 Alexander Prokofiev de Seversky

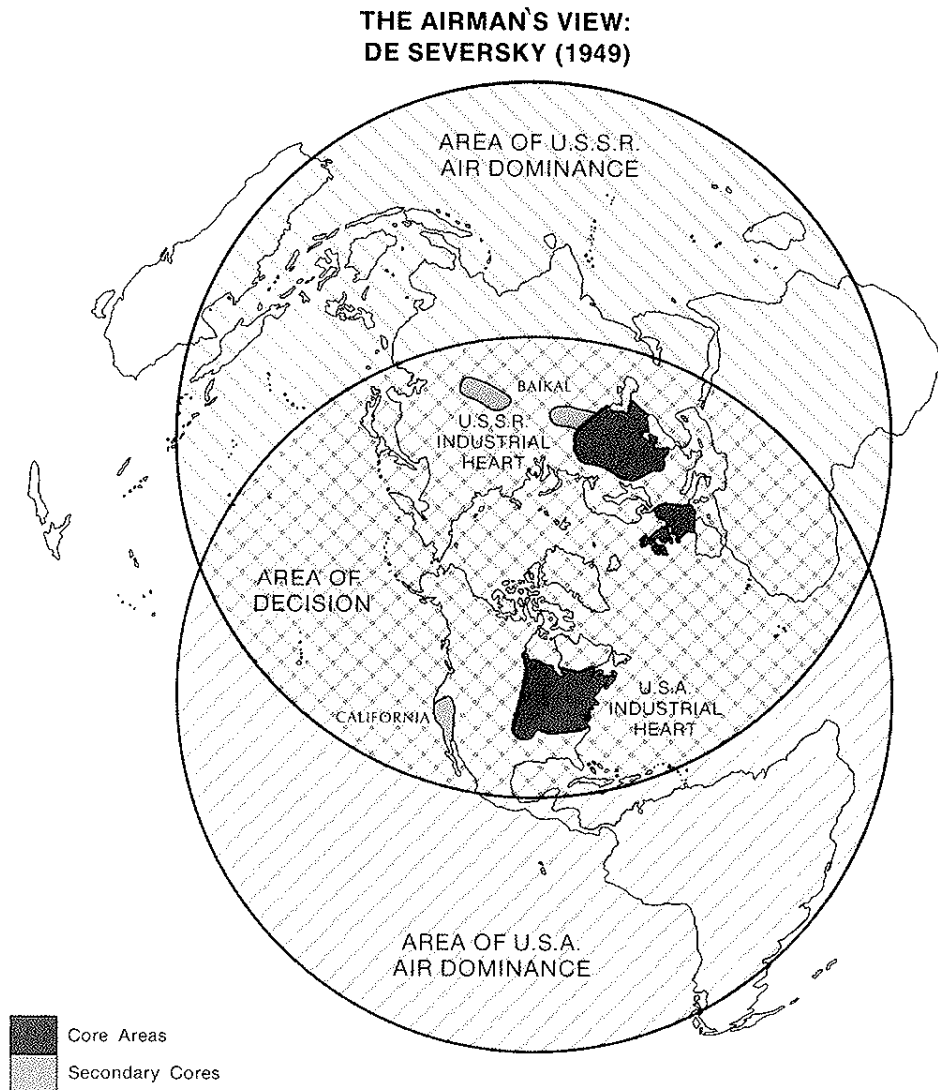
Alexander P. de Seversky¹⁶ v svojem delu »Zmaga prek letalske moči« (ang. *Victory through Air Power*), napisanem le nekaj mesecev po japonskem napadu na Pearl Harbor, govori o zatonu pomorske moči v prid letalstvu. Obenem je zaveznike opozarjal na premajhen poudarek na letalstvu in zagovarjal nove načine vojaških zmag, temelječih na letalskih silah (Glassner 1993, 230). Ena izmed zanimivosti med publikacijo knjige je, da je uredniški odbor »Kluba knjiga meseca« (ang. *Book-of-the-month-club*) vzporedno z oklicanjem le-te za knjigo meseca, svoje bralce posvaril, da knjiga predstavlja le razmišljanja enega človeka in da ni nujno, da po površnem preletu knjige pošiljajo svojim kongresnikom zahteve o nujnosti podpore Severskyevim besedam (DeWeerd 1942, 432). DeWeerd (1942) obenem izpostavi, da je bila knjiga napisana v časovni bližini večih dogodkov (DeWeerd sicer ne omeni Pearl Harborja z imenom), ki so v javnosti vzbudili pozornost do vojaškega letalstva - japonsko podjarmljanje Pacifika se je odvijalo še pred izidom knjige, medtem ko je tik po izidu sledil prvi britanski simultani napad tisoč letal nad Nemčijo, ter bitka pri Midwayu (DeWeerd 1942, 432). Predvsem glede slednje naj za razjasnitev dodamo, da DeWeerd v pisanju svojih mnenj leta 1942 ni mogel vedeti, da je bila Midway prelomna bitka pacifiškega teatra. V nadaljevanju je DeWeerd sicer izpostavil več faktičnih napak knjige ter skritiziral njegov agresiven in vsevedni način (ang. *know-it-all*) pisanja, ki je nekatere ljudi odvrčal. Kljub temu poudari, da je de Seversky v knjigi izpostavil napake in počasnost dotedanjega razvoja letalstva na strani zaveznikov, s čimer je svaril bralce pred prekomernim verjetjem v tehnično superiornost zavezniških letal (DeWeerd

¹⁶ Alexander Nikolaievich Prokofiev de Seversky: 1894 – 1974. Rojen v Rusiji, kjer je med I. svetovno vojno služil kot mornariški pilot. Med revolucijo emigrira v ZDA, kjer postane vojaški svetovalec, letalski pionir ter izumitelj.

1942, 434). De Seversky s svojim pisanjem ni zbudil odziva le v javnosti, temveč lahko vsaj delno, hiter med in povojni razvoj letalstva pripišemo ravno njemu.

V naslednjem delu »Letalstvo: Ključ do preživetja« (ang. *Air Power: Key to Survival*), napisanem leta 1950, je s še večjim zanosom zagovarjal nujnost razvoja ameriškega vojaškega letalstva. Popolnoma je prevetрил tudi vojaško doktrino Združenih držav Amerike, ko je v knjigi uporabil zemljevid, ki je bil centriran na severnem polu (glej sliko 3.3), in je tako takratnim vojaškim strategom in administraciji prikazal dejansko geografsko bližino ZDA in Sovjetske zveze (Glassner 1993, 231). Upoštevajmo, da v 50. letih prejšnjega stoletja še niso bile razvite interkontinentalne balistične rakete, torej bi se morebiten spopad – v najslabšem primeru nuklearne narave – odvil prek Severnega pola. ZDA in Kanada sta kot posledico de Severskyjevega pisanja na svoji severni meji postavili večplasten sistem radarjev, kar pa je v svojem bistvu pomenilo obrambno geostrateško doktrino, ki se sklada z de Severskyjevim zagovorom koncepta ameriške trdnjave (ang. *fortress America*). Bil je namreč zagovornik obrambne geostrategije namesto napadalne. Vlogo Amerike je videl v varovanju zahodne interesne sfere ter nasprotoval udeleževanju Združenih držav v perifernih konfliktih, saj jih je smatral za nepotrebno zapravljanje ameriške moči. Obenem je trdil, da so čezoceanske vojaške baze »predrag luksuz« (Glassner 1993, 230-231). Zgodovina pravilnost de Severskyjeve teorije glede pomena letalske moči potrjuje vse do danes. Obenem lahko glede na defenzivno doktrino petdesetih let tudi trdimo, da je imel vpliv na takratno odločitev politike glede vzpostavitve letalskega ščita pred Sovjetsko zvezo, medtem ko njegovi zagovori obrambne geostrategije dolgoročno niso bili upoštevani. Obenem lahko tu še enkrat poudarimo evolucijo klasične geopolitične misli, ki ostaja zvesta temeljem iz konca 19. stoletja, vendar se do konca II. svetovne vojne transformira v vedno večje podajanje, bolj ali manj upoštevanih *policy* pobud. Prav tako je de Severskyjeva teorija zgleden primer konstrukcije geopolitičnega imaginarija. Slednji se seveda konstruira z vsemi dosedaj naštetimi pisci, de Severskyjeva mapa sveta pa je odraz, kako lahko nov pogled popolnoma spremeni zavedanje o geografskih danostih in prostorskih razmerjih.

Slika 3.3: De Severskyeva karta sveta – letalski pogled.

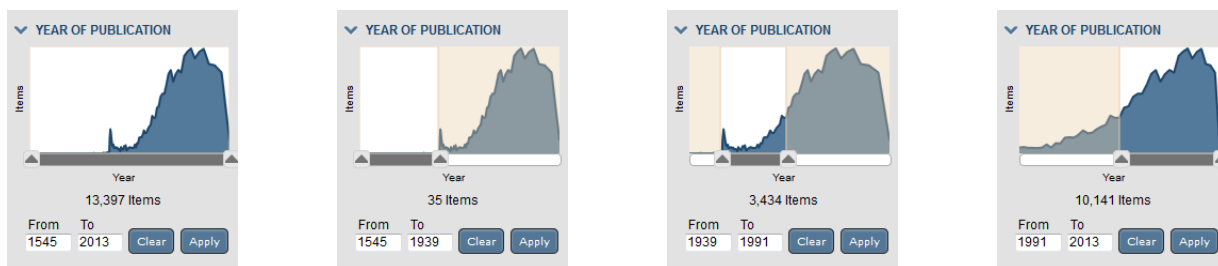

Vir: Glassner (1993, 231).

4 Kritična geopolitika

Preden nadaljujemo z nastankom kritične geopolitike in analizo njenih teorij, se za trenutek ustavimo pri »banalnem« eksperimentu Klausa Doddsa, ki neposredno kaže obsežnost in vseprisotnost termina. Doods izpostavi dejstvo, da nam spletni iskalnik Google po vnosu geopolitike vrne več kot sedem milijonov rezultatov. Dodds v nadaljevanju opozori, da tudi po prebitju samo dela rezultatov posameznik ostane na istem (ang. *non-the-wiser*) (Dodds 2007). Seveda pa ne moremo o rabi termina geopolitike sklepati le iz njene uporabe v laičnih prostranstvih medmrežja. Med iskanjem relevantne literature v besedilni bazi JSTOR lahko na levi strani vidimo graf številčnosti člankov, objavljenih skozi čas. Kljub 500-krat manjšem številu skupnih zadetkov - 13.397 - vidimo zanimivo porazdelitev skozi čas (glej sliko 4.1). Prvi skok se odvije šele med II. svetovno vojno, po kateri se število člankov in knjig ustali. Naslednja rast se prične šele tik pred koncem hladne vojne, najvišjo število pa se doseže v zadnjem desetletju. Del rasti se nedvomno lahko pripiše pojavu kritične geopolitike, ki je odprla novo smer interpretacije, drugi del pa lahko pripišemo, kot bo izpostavljeno v nadaljevanju, ponovni rabi geopolitičnih teorij in miselnega toka razvoja pri krojenju sveta po koncu hladne vojne – neoklasični geopolitiki.

Slika 4.1: Porazdelitev zadetkov skozi čas na JSTORu.

Vir: JSTOR (2013).

4.1 Pojav kritične geopolitike

Kritična geopolitika se je pojavila ob koncu 80. let prejšnjega stoletja pod inspiracijo pionirskega dela dveh političnih geografov – Gerarda Toulia in Simona Dalbya, ki sta nov pristop utemeljila v disciplini mednarodnih odnosov, vendar ga obenem nadgradila s post-strukturalizmom in politično ekonomijo (Dodds 2001, 470). Dodds v nadaljevanju razloži, da je najzgodnejše pisanje poskušalo popolnoma preusmeriti dotedanje smernice geopolitike, kar je bilo popolnoma upravičeno glede na bodoči tektonski premik konca hladne vojne, ko je v njenih v njenih zadnjih letih večina anglosaksonskih in evropskih teoretikov čutila potrebo, da se dotakne in kritično analizira prakse povezane s prostorsko ekspanzijo in dominacijo prostora (Dodds 2001, 470-471). Dodds obenem izpostavi, da je v širšem pomenu kritična geopolitika odpirala nove forme politične geografije, ki so dvomile v tradicionalno razumevanje političnega in geografskega. Posledično se je politična geografija odmaknila od svojih tradicionalnih objektov preučevanja, obenem pa odpira nove smernice raziskovanja skozi celotno področje družbenih ved, prav tako pa je ponudila več pozornosti nezahodnim političnim imaginarijem (Dodds 2001, 472). Izvorni tekst, ki je zgoraj omenjenim piscem podal podlago za njihova razmišljanja, je knjiga »Orientalizem« od Edwarda Saída, izdana leta 1978. V njej Saíd na podlagi razmišljanj Foucalta kritično evalviral zgodovino spleta moči in vedenja, s čimer je razložil nastanek zahodnih predsodkov, ki so omogočali zgodovinsko podjarmljenje, izkoriščanje ter konstrukcijo pogleda na Orient.

4.2 Edward Wadie Saíd

Osrednja dilema Saídovega¹⁷ prespraševanja je razkritje vzpostavitve védenja, ki se smatra za »resnico«, četudi se vedno formira znotraj kulturnega in političnega konteksta. Posledično so vsi izrazi védenja zgodovinsko pogojeni, situacijski in nepopolni. To vključuje tudi naše razumevanje vloge v svetu, kar Saíd opredeli kot geografsko imaginacijo. Saíd svoje razmišljanje utemeljuje na opisih vedenja, ki ga navajajo imperialistični britanski uradniki, s čimer se kaže njihova geografska imaginacija, ki ne zajema le pogleda na njih same, temveč tudi pogled na ostale (Saíd 2003). »Obstajajo zahodnjaki in obstajajo orientalci. Prvi dominirajo, drugi morajo biti dominirani,« (Saíd 2003, 36). Iz stališča britanskih uradnikov so bili podložno ljudstvo pod

¹⁷Edward Wadie Saíd. 1935 – 2003. Rojen kot Palestinec v Jeruzalemu vendar je po očetu imel ameriški potni list. V življenju postane profesor angleščine in primerjalne književnosti na univerzi v Kolumbiji (ZDA), literarni teoretik in javni intelektualca in advokat človekovih pravic palestinskega naroda.

kontrola večvrednega naroda, ki jih pozna in ve, kaj je dobro za njih. Veliki momenti njihove kulture so bili v preteklosti, njihova uporabnost v modernem svetu pa je le posledica dejstva, da so jih močni in naprednejši imperiji vzdignili v državljane produktivnih kolonij (Said 2003, 35). Said torej izpostavi, da védenje nečesa v drugačnem pomenu omogoča lastništvo. Z britansko predstavo Orienta in sočasno dominacijo (imperialnim lastništvom) so si lahko zagotovili lastništvo nad celotno družbo in prostorom. Nadaljuje, da »to ni bila posledica neke posebne zlobnosti, temveč le odraz racionalizacije neke širše ter široko priznane doktrine« (Said 2003, 36). Said poda tezo, da »védenje daje moč, več moči rabi več védnosti, kar se nadaljuje v vedno bolj donosno dialektičnost med informacijami in kontrolo« (Said 2003, 36). Četudi je delo Saida utemeljeno na primeru britanskega imperija in njegovega lastništva Egipta, so bila Saidova mišljenja temelj nadaljnje kritike klasične geopolitične misli in njenega odnosa do moči s strani kritične geopolitike.

4.3 Ideološkost geopolitičnega imaginarija

Za Toala korenine geopolitičnega razmišljanja izhajajo iz obdobja evropske imperialistične širitve, trajajoče med 15. in 19. stoletjem, ko so bili ustanovljeni regionalni hegemonski teritoriji prek tekmovanja in izkoriščanja manj močnih predelov, kar Toal povezuje z Ratzlovim geopolitičnim mišljenjem, ki je temeljilo na percepciji, da je širitev in podjarmljanje manj močnih predelov lastnost močne države (Toal 1996). »Ratzlove smernice temeljijo na darvinizmu oziroma preživetju najmočnejšega, s čimer se zagovarja izkoriščanje prek naravnih zakonov tekmovanja« (Toal 1996, 17). Kljub temu pa v »zagovor« Ratzla oziroma kasnejšo uporabo njegovih tez v prid nacistične politike Toal opozori, da so imeli iste načine operiranja tudi prej omenjeni regionalni hegemonski teritoriji, h katerim lahko prištejemo imperialne programe Portugalske, Španije, Nizozemske, Francije in seveda Velike Britanije v dobi kolonializma. V nadaljevanju se osredotoča na MacKinderjev tekst iz leta 1904 - Geografsko težišče zgodovine - v katerem začrta smernice nove geografije, ki je postala od MacKinderja naprej neločljivo povezana s procesi vladanja in politike (Toal 1996, 20–25). Obenem Toal izpostavi MacKinderjevo delitev na pred in post-kolumbijsko fazo odkrivanja sveta. S koncem kolumbijske faze raziskovanja sveta - raziskovanje sveta zaradi želje po raziskovanju sveta - je zelo malo predelov ostalo neobiskanih, s čimer so vse nadaljnje odprave imele smoter širitve ter pridobile podton politične motivacije (Toal 1996, 27–28). Opredeljeno s strani Agnewa (1998)

so bili tako naravni kakor človeški viri izkoriščani v korist kolonizatorja, posledično pa se je vzpostavil svetovni sistem, definiran z razmerji moči in hierarhičnosti držav. Kjellén je izpostavil več lastnosti, ki definirajo moč države, vendar geopolitiko izpostavil kot najpomembnejšo zaradi njene tesne povezanosti s prakso, saj je Kjellénu geopolitika predstavljala najboljši približek *realpolitiki*, medtem ko je Mackinder termin geopolitike posvojil v svoj koncept »nove geografije«, s čimer je postala široko uporabljena beseda v globalnem političnem diskurzu. Omogočala je konceptualizacijo in strukturiranje globalnega prostora, ki se je zmanjšal ter postal soodvisen v luči novega imperializma in pričetkov mednarodne kapitalistične ekonomije (Toal 1996). Toal obenem MacKinderjevo razmišljanje označi za »potencial geografije, da prepreči zaton britanske moči in pomladi idejo imperija preko vzpostavitve vezi med geografijo, vlado, politiko in močjo,« (Toal 1996, 86). Podobno velja tudi za Ratzla in kasnejša dela Haushoferja, ki so združili prostor, politiko in moč pod Geopolitik, ki je postala sinonim za nacistično zunanjo politiko (Toal 1996, 98).

Seveda pa »geo-moč« (ang. *geo-power*) ni nov koncept, saj je prisoten v regionalni geografiji že od srednjega veka (Toal 1996, 105). Razlika med geopolitiko s konca 19. stoletja in pričetka 20. stoletja je le internacionalizacija politike prek prostora in širjenje percepcije njenega obsega - od globalnega prek internacionalnega, nacionalnega, regionalnega ter lokalnega nivoja (Agnew 1998, 44–58). Kakor se je tekmovanje v »geo-moči« dotedaj odvijalo na regionalnem in nacionalnem nivoju, se je pričelo tekmovanje med državami za globalno hegemonijo. Rezultat je bila internacionalna hierarhija držav, vodena s strani »močnejših« političnih entitet zahoda. Situacijo se večkrat opisuje kot westfalijsko, po istoimenskem sporazumu iz leta 1646, ki je zagotovil dominantno vlogo evropskih držav pri oblikovanju mednarodnih politik (Dodds in Atkinson 2000, 37). Sporazum je poudaril pomembnost močne države v mednarodni politiki, kar je odraz politične filozofije takratnega časa kakor tudi »empirično« favorizacije zahodnoevropskih narodov. Ideja westfalskega sistema je poravnana s političnim realizmom, struje filozofije, ki državo označuje za edinega legitimnega političnega akterja (Dodds in Atkinson 2000, 38). »Realizem prav tako diskreditira idealizem na podlagi njegovega optimizma in inherentne naivnosti ter legitimizira širitev in teritorialni boj, utemeljen na darvinistični perspektivi individualnega preživetja namesto kolektivnega izboljšanja« (Dodds in Atkinson 2000, 39).

Tako Toal (1996) kakor tudi Dodds in Sidaway (1994) v delih izpostavijo pomembnost pisanja francoskega filozofa Michel Foucalta k sodobnem razumevanju geopolitike, ki prek kritike in dekonstruktivizma presprašuje objektivnost, ki se pripisuje polju geopolitike. Za Foucalta se procesi moči ne morejo ločiti od diskurza védenja. Posledično se védenje o nečemu ne more analizirati v izrazih zavesti, načinih zaznave ali formah ideologije, temveč v taktikah strategije in moči (Foucault v Dodds in Sidaway 1994, 516). Če povemo drugače - Foucaultjeva interpretacija védenja ni nekaj, kar lahko zavestno uporabljamo, temveč je nekaj, kar preprosto posedujemo.

Nujno se je torej vprašati, kaj konstituira vedenje? Toal védenja ne označi kot nekaj, kar preprosto je: zaporedje razumevanj, ki jih lahko odkrijemo in posledično vemo; védenje je v relaciji z močjo, saj je subjektivno in ne odraža le političnih prepričanj in želje njegovega kreatorja, temveč tudi politične okoliščine njegovega nastanka (Toal 1996). Toal označi Mackindrovo teorijo geopolitike za »geopolitično zazrtje« (ang. *geopolitical gaze*), legitimirano s strani Mackindra prek njegovega verjetja, da je raziskovalna geografija dosegla svoj vrhunec, s čimer je svet postal poznan, okupiran in zaprt (Toal 1996, 27). Gre za nasprotovanje Mackinderjevemu pristopu nevpletenega opazovalca, ki uporablja védenje za interpretacijo sveta in njegovih teritorijev. V nasprotovanju slednjega pristopa leži tudi smoter struje kritične geopolitike, ki se je pojavila v poznih 80. in 90. letih prejšnjega stoletja ter pričela prespraševati ustaljene doktrine geopolitike, razvite med Hladno vojno. Kritično geopolitiko je nujno ločevati od tako imenovane »zgodovinske« geopolitike, saj se mora njene doktrine razkriti kot prazna verjetja in trditve geopolitičnih piscev, ki trdijo, da so našli resnico svetovne politike (Agnew 1998, 6).

Kakšna je torej vez med kritično analizo geopolitičnega diskurza in praktičnostjo vsakdanjega političnega dogajanja? »Preko diskurza pridobi zunanja politika pomen in upravičenje,« (Painter 1995, 148). Prav tako je za potrebe kritičnega geopolitičnega diskurza vpeljala dvojen pristop do geopolitike, ki se jo interpretira prek dualističnega razmerja med prakso in formalnostjo. Prva predstavlja vpliv na geopolitiko s strani političnih akterjev (praksa), medtem ko druga izraža vpliv na geopolitiko prek političnih teoretikov (formalnost) (Dodds in Atkinson 2000). Pri kakršnikoli interpretaciji specifične geopolitične misli, torej geopolitične teorije, delovanja ali doktrine, je nujno opredeliti njen diskurz, širše pojavnost in konstrukcijo moči prek razmerja med prakso in formalno predstavo.

5 Sodobna geopolitična misel

5.1 Kratak oris razvoja misli med hladno vojno

Kot smo zapisali v uvodu, sta srž diplome klasična geopolitika in kritična geopolitika. Kljub temu je smiselno, da pred orisom sodobne misli izpostavimo nekaj ključnih geostrateških konceptov, nastalih med hladno vojno. Njihov doprinos k teoriji geopolitične misli ni bil izjemen, saj je nadgrajeval smernice klasične geopolitike glede na stanje sveta med hladno vojno. Kljub odsotnosti večjih uvidov je bil toliko vplivnejši dejanski doprinos k geostrateški politiki in ravnanju držav.

Za pričetek hladne vojne se šteje vzpostavitev »Trumanove doktrine«, sprejete februarja 1947, ki je zavezovala ZDA, da pomagajo prijateljskim državam, ki jim grozi zunanji napad ali notranji udar. S tem se je končala omejena odgovornost, pričela pa se je trajna vpletenost Združenih držav Amerike v svetovne zadeve (Parker 1997, 200–201). Cohen leta 1964 pravi, da se je prek Trumanove doktrine in sovjetskega odziva¹⁸ nanjo vzpostavilo regionalno razmišljanje, ki sprejme razdeljen svet kot realnost, s katero mora človeštvo živeti, vendar si mora obenem prizadevati za njegovo čim večjo stabilnost (Cohen v Parker 1997, 206).

Kot prvo omenimo teorijo »odpornega zadrževanja« (ang. *strongpoint containment*), zastavljeno s strani ameriškega ambasadorja v Sovjetski zvezi, Georga Frosta Kennana. Razlikovati jo je potrebno od zadrževanja (ang. *containment*), ki je dominiralo politiko Združenih držav Amerike naslednjih 40 let. Odporno zadrževanje zajema zavarovanje industrijskih središč sveta, medtem ko ostali predeli nimajo večjega pomena. Izpostavljena središča so bile ZDA, Velika Britanija, Japonska, Nemčija in Rusija. Edino središče, za kontrolo nad katerim se je bilo potrebno boriti, je bila Nemčija. Bolj poznano in dejansko implementirano zadrževanje pa zajema politiko ZDA, ki so poskušale zaustaviti širitev sovjetskega vpliva, praktično kjerkoli se je le-ta pojavil (Glassner 1993; Parker 1997).

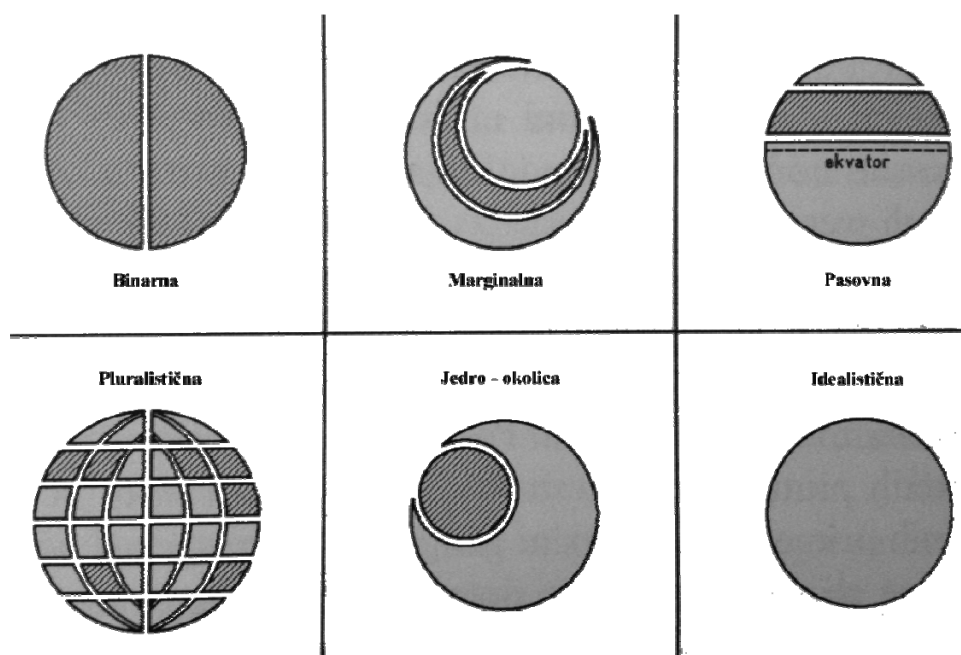
Naslednji omembe vredni doprinos sta dve geostrateški doktrini Henryja Kissingerja. Prva je bila namerna usmeritev sveta v tripolarnost z odprtjem Kitajske, s čimer se je poglobil razkol med sino-sovjetskim blokom. Druga doktrina so bile regionalne stabilizacijske države, ki bi v zameno

¹⁸Varšavski pakt podpisan 14. maja 1955.

za ekonomsko in vojaško podporo širile vpliv ZDA. Kissinger je izpostavil tri države - Zair, Iran ter Indonezijo (Glassner 1993). K zgornjima dvema lahko dodamo še Saula Bernarda Cohena in Zbigniewa Brzezinskija, ki sta v svojih delih izpostavljala načrte za ohranitev dominantne vloge Združenih držav. Cohen je bil sicer bližje "teoretični" geopolitiki (manjši vpliv geostrategije), saj je v svojih delih predvsem izrisoval nove geopolitične percepcije sveta: »območja pretresov« (ang. *shatter zone*) – predele nestabilnih držav, ter »odskočna področja« (ang. *gateway zone*) – predele, ki lahko stabilizirajo svojo mednarodno okolico, ter »četrtinsko sfero marginalnosti« (ang. *quarter-sphere of marginality*), ki južni Atlantik in kopno okrog njega izpostavi kot predel izjemno nizkega geopolitičnega pomena (Glassner 1993, 231–234). Za razliko od Cohena je bil Brzezinski član Carterjeve administracije. V svojem najpomembnejšem delu »Velika šahovnica« (1997) (ang. *The Grand Chessboard*) je razcepil Evrazijo na štiri dele (Evropa, Rusija, Bližnji vzhod, Azija), ameriška naloga zunanje politike pa je, da za vsakega posebej oblikuje politiko, s katero si bo zagotovila nadaljevanje svoje dominantne vloge v svetu (Parker 1997).

Orišimo še percepcije (imagarije) sveta, oblikovane v polju mednarodnih odnosov, kjer Parker (1997) izpostavi šest geopolitičnih šol (glej sliko 5.1): (1) binarizem razdeljuje svet na dve veliki središči moči, ki sta v stalnem odnosu konfrontacije. Sem se šteje Mackindrovo osrčje. (2) Marginalizem središče moči postavlja v rob Evrazije, torej v soskladju s Spykmanovimi predpostavkami; (3) pasovna šola uvršča glavna središča moči v srednje zemljepisne širine, med 30° in 60° severno. Označeni kot »šovinisti« severne poloble, so imeli prednost, da so v predstavi zajeli tudi Severno Ameriko in notranjost Sovjetske zveze, s čimer so jima dodelili bolj realistično mesto glede na stanje dvajsetega stoletja; (4) pluralistična šola je podobno uvrščala glavne predele moči v severno poloblo, v peterovladje ZDA, Zahodne Evrope, Sovjetske zveze, Kitajske in Japonske, kateremu pa se bi lahko pridružile tudi sile iz južne poloble. (5) Ideja jedra proti okolici temelji na hegemonem položaju zahoda, kar je utemeljeno s širjenjem zahodnih idej »napredka« in »civilizacije«; (6) idealisti smatrajo politični vidik kot edino pojavnost človeške dejavnosti, ki ne ustreza vzorcu medsebojnih odnosov znotraj zaključenega planeta. Ker postanejo ti odnosi vedno bolj izrazitejši, je nujno vzpostaviti svetovni red, ki bi nadomestil sedanji nered.

Slika 5.1: Šest geopolitičnih šol.

Vir: Parker (1997, 242).

5.2 Geopolitična misel 21. stoletja

»Če listamo skozi atlas zgodovine, nam slednji kaže človeško raznolikost strnjeno, v samcato dimenzijo: efektivno politično kontrolo nad površino« (Burnham v Sempa 2002, 109).

Preden poskusimo vsaj bežno orisati pomen geopolitične misli v 21. stoletju, je nujno na enem mestu strniti in izpostaviti najpomembnejše premike v misli klasične in kritične geopolitike. Prvi zasuk je naredil Ratzel z vzpostavitvijo polja nove geografije, ki je interpretiralo človeško socialno evolucijo kot odziv na fizično okolje (Ashworth 2011), kar lahko interpretiramo kot predpogoj za obstoj teoretičnega polja – formalne geopolitike. Podobno kot smo izpostavili že v uvodu, se na ravni formalne geopolitike isto kot na ravni širšega konteksta geopolitične misli vzpostavlja prespraševanje odnosa med teorijo (razlaganjem) in prakso (policy). Pri pregledu definicij geopolitike prek različnih ved, predvsem pa pri obravnavi mislecev klasične geopolitike, smo lahko spremljali različne navedenega razmerja. Predvsem pregled klasične geopolitike je orisal vedno večjo usmerjenost v področje prakse in kreiranja *policy* odločitev. Klasična geopolitika se ustvari na podlagi politične geografije, vendar zaradi svoje usmerjenosti

v zunanjo politiko držav sovpada s področjem mednarodnih odnosov. Če lahko za začetek klasične geopolitike trdimo, da je še vedno zasidrana v politični geografiji, vidimo, da se postopno usmerja v področje mednarodnih odnosov. Ko slednji postanejo samostojna struja, lahko celo trdimo, da postanejo glavno gonilo zgodovinske geopolitične teorije. Slednji premik smo le bežno orisali v prejšnjem poglavju.

Kot naslednje izpostavljamo interpretacijo Mackindrovega dela »Demokratski ideali in realnost« (podpoglavje 3.6.1), kjer smo navedli razločevanje izhodišč zgodovinskih zakonov za delovanje države med mednarodno in geopolitično teorijo. Prva zakone vidi zasidrane v človeški naravi, medtem ko jih druga sidra v geografske faktorje (Ashworth 2011). Dotično razločevanje je sprva prek Morgenthaa upočasnilo adaptacijo geopolitične misli v formalno disciplino mednarodnih odnosov, vendar lahko že pri bežnem orisu geopolitike hladne vojne vidimo, da je veliko premis mednarodnih odnosov temeljilo ravno na geopolitični misli predstavnikov mednarodnih odnosov. Če povzamemo Lacosta, ki v teoriji mednarodnih odnosov vidi nasprotujoča odnosa do geografije: »Vpliv faktorjev geografije je ali pretiran ali prezrt, četudi imajo mednarodni odnosi jasno izražen teritorialni imperativ,« (Lacoste v Dodds 1993, 70). Tu je nujno poudariti, da klasična geopolitična teorija zaradi svoje baze v fizičnem svetu geografije »stavi« na realistično perspektivo sveta in okolja. Slednja pa je prav obenem dominantna struja v teoriji mednarodnih odnosov vse do danes.

Šele dela Edwarda Saida poudarijo vpliv geopolitičnega imaginarija na geopolitično misel ter vpliv slednje na dejanski svet. Z orisom povezave med predstave védenja (imaginarija) in moči (konstituiranje védenja) je odprl pot post-strukturalistični poziciji interpretacije moči v geopolitično misel. Ne le, da se na podlagi Saidovega dela in kasnejših piscev kritične geopolitike, v klasični in širši zgodovinski geopolitični misli izpostavi njeno ujetost v ideologijo, temveč se sočasno fokus usmeri na prespraševanje razmerij moči, kar v geopolitičnem kontekstu razumemo kot moč med državami. Obenem se s fokusom na moč opusti stara vprašanja izvirne podlage za mednarodno okolje (geopolitični faktorji ali človeško delovanje), ki se jih nadomesti z izsledki in pogledi širšega polja družbenih ved.

Interpretira se torej konstrukcijo in izvor geopolitične zavesti na ravni teorije kakor tudi prakse. Dodds (1993, 70) navaja primer prve zalivske vojne (1990–1991), kjer se je zahodno zavezništvo vojskovalo tudi v diskurzivni bitki – mantre in pogledi hladne vojne so bili preprosto preusmerjeni iz komunističnega sovražnika na splošnega.

Rečeno nam je bilo, da je bila enostavna bitka med 'dobrim in zlim'. Sadam Hussein je bil zlobnež; še ena 'hitlerjansk'« figura, ki je napadla majhno sosedo (Kuvajt), ki se jo je primerjalo z zgodovinsko zgodbo Češkoslovaške ali Poljske. Narativi II. svetovne vojne so bili uporabljeni zaradi dejstva, ker je to zadnja 'dobra in upravičena vojna', ki se brez večjih madežev nahaja v kolektivni zavest ameriškega in britanskega naroda. (Dodds 1993, 73)

Dodds (1993, 72) izpostavlja predvsem način medijskega poročanja o zalivski vojni, sestavljenega iz novinarskih konferenc in obvestil vojske, slik zavezniških sil ter komentarjev ekspertov, kar je privedlo do izredno »higienične« (ang. *sanitized*) slike in kontroliranega televizijskega spektakla. Posledično je torej najpomembnejši smoter kritične geopolitike v današnjem času »študija načinov reprezentacije in ovrednotenja geografskega prostora s strani političnih agentov v kontekstu širšega projekta določanja, upravljanja in večanja moči« (Murphy in drugi 2004, 619). »Ko se namreč govori o tako pomembnih stvareh, kot je zunanja politika, je nujno posvetiti pozornost funkciji naracije, podane s strani privilegiranih državnih pripovedovalcev zgodb« (Dodds 1993, 71). Podajanje geopolitičnega moramo torej vedno kritično prevetriti, saj ima pomembno funkcijo pri usmerjanju državnega delovanja. Najpomembnejši razlog za nujnost kritične analize sedanjega geopolitičnega polja pa je po Bassinu (v Murphy in drugi 2004, 621) renesansa klasične geopolitične misli v moderni geopolitiki.

Četudi je kritična geopolitika zavrgla in razvrednotila misli klasikov, jih moderna geopolitika ponovno oživlja ter se po njih zgleduje. [...] Za to alternativno perspektivo¹⁹ geografski prostor ne predstavlja niti diskurzivnega objekt, niti možnosti oblikovalca pogledov, konstituiranih prek dejanj in predstave političnih akterjev, ki delujejo v smeri svoje koristi in agend. Zanja predstavlja le realno-obstoječ, naravni in fizični geografski svet. Materialnost slednjega je vzeta kot objektivna in se posledično nahaja izven dosega človeškega delovanja, vključno s

¹⁹ Neoklasično geopolitiko (glej tabelo 1.1).

pogajanjem za politično moč. Prostor je torej razumljen kot izhodiščni pogoj za politični proces, obenem pa služi kot začetna točka vsake politične analize ali policy predloga. [...] Za razliko od 'naprednih' (ang. progressive²⁰) in 'levičarskih' inklinacij kritične geopolitike se ta nova alternativa drži realističnega pogleda na mednarodne odnose, ki največ pomena pripisuje nacionalni moči in interesu, obenem pa je trdno zasidrana v desnem političnem polju. [...] Zaradi nadaljevanja s predpostavkami in miselnostjo klasične geopolitike lahko to novo alternativo označimo za neoklasično geopolitiko. (Bassin v Murphy 2004, 622)

Kakšna je torej neoklasična geopolitična perspektiva 21. stoletja? Po Sempí (2002) se ob uporabi tradicionalnih geopolitičnih konceptov nahajamo v globalnem razmerju moči, slični kombinaciji Mackinderjeva in Spykmanovega modela. Navede evrazijsko osrčje, ki je pod kontrolo oslABLJENE Rusije, medtem ko je obrobno območje deljeno na posamezne geopolitične enote Evrope, Bližnjega Vzhoda, jugovzhodne Azije in vzhodnega Pacifika. Prav tako izpostavi vlogo ZDA, ki svojo moč projicirajo v vse države obrobja, obenem pa jo lahko usmerijo v kateri koli del sveta. V nadaljevanju poudari, da Evrazija za kater okoli silo ali skupek sil, ki bi jo v večji meri uspele dominirati, zaradi svojih naravnih bogastev in teritorialnega obsega še vedno predstavlja potencialno izhodiščno točko za kontrolo nad celotnim svetom, kar bi posledično uresničilo Mackindrove strahove. Na koncu pa Sempa trenutno tekmovanje med Kitajsko in ZDA označi za spopad, opisan v misli klasične geopolitike – med pomorsko in kopensko močjo (2002, 114–115).

²⁰ V evropski politični misli *progressive* označuje liberalizem, medtem ko v ameriški politični misli označuje strujo znotraj demokratov.

6 Zaključek

Preden podamo zaključne misli diplomske naloge, je smotrno izpostaviti njene pomanjkljivosti - ali rečeno milejše - možnosti za izboljšavo, kar bo služilo nadaljnji poti raziskovanja geopolitične misli. Za preudarnejšo umestitev v kontekst bi se lahko natančneje interpretiralo miselni tok pred nastankom Ratzlove nove geografije oziroma klasične geopolitike s pregledom predhodnih del, kakor tudi s podrobnejšo analizo zgodovinskih okoliščin. Slednje bi ob primerjavi z geopolitično teorijo njihovega časa podale širšo sliko. Nadalje bi lahko to razširjeno sliko umestili in interpretirali še prek dejanskih konstelacij mednarodne skupnosti, kakor tudi teorije mednarodnih odnosov ter obdelali celoten razpon 19. in 20. stoletja. Povedano krajše, v kontekstu zgodovinske geopolitične misli se lahko interpretacijo dodaja in širi iz vseh smeri, predvsem v prizmi in razlag mednarodnih odnosov.

Z dolžnim spoštovanjem vseh zgoraj navedenih možnosti pa velja opomniti, da se zgodovinska geopolitična misel v svojih temeljnih izhodiščih bistveno ne razlikuje med pojavnostjo kot klasična geopolitika iz prve polovice 20. stoletja ali kot neoklasična geopolitika 21. stoletja. Večvrednejši del geopolitične misli je torej premostitev enoznačnega gledanja na relacijo moči do sveta v smeri interpretacije konstituiranja, pojavnosti in vpliva moči v fizičnem svetu.

Dejanski doprinos kritične geopolitike k obliki fizičnega pa je izpostavljanje načinov oblikovanja prostorskega imaginarija, ki konstituirajo moč v meddržavnem okolju; z razkrinkanjem izvora in prespraševanja dotičnih imaginarijev postavlja geopolitika pod kritični razmislek zunanjo politiko in mednarodno okolje grajeno na podlagi moči. S tem rečeno splošno, poskuša spremeniti tekmovalen, *homo homini lupus*²¹ pogled na razmerja med državami.

Za razliko od zgodovinske ali aplikativne geopolitične misli, ki razmerja moči vzema kot neizogibna, se kritična geopolitika ukvarja z iskanjem pristopov v delovanju meddržavnih akterjev, s katerimi bi se lahko preseglo ravnanje utemeljeno le z močjo, ki je bilo značilno za dosedanjo človeško zgodovino. Kritična geopolitika je torej grobo rečeno poskus izgradnje novega sveta, ki bo presegel odnose moči.

²¹ »človek človeku volk«

7 Literatura

Agnew, John. 1998. *Geopolitics: Re-visioning world politics*. London: Routledge.

Murphy, Alexander B., ur., Mark Bassin, David Newman, Paul Reuber in John Agnew. 2004. Is There a Politics to Geopolitics?. *Progress in Human Geography* 28 (5): 619–640.

Ashworth, M. Lucian. 2011. Realism and the Spirit of 1919: Halford Mackinder, Geopolitics and the Reality of the League of Nations. *European Journal of International Relations* 17 (2): 279–301.

Bowman, Isaiah. 1942. Geography vs. Geopolitics. *Geographical Review* 32 (4): 646–658.

Chapman, Bert. 2011. *Geopolitics: a guide to the issues. Contemporary military, strategic and security issues*. Oxford: Praeger.

Clover, Charles. 1999. Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics. *Foreign Affairs* 78 (2): 9–13.

DeWeerd, A. Harvey. 1942. Review of Victory Through Air Power by Alexander P. de Seversky. *Political Science Quarterly* 57 (3): 432–435.

Dodds, Klaus. 1993. Geopolitics, Experts and the Making of Foreign Policy. *Area* 25 (1): 70–74.

--- 2001. Political Geography III: Critical Geopolitics after Ten Years. *Progress in Human Geography* 25 (3): 469–484.

--- 2007. *Geopolitics: A Very Short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Dodds, Klaus in David Atkinson. 2000. *Geopolitical traditions: A century of geopolitical thought*. London: Routledge.

Dodds, Klaus in James D. Sidaway. 1994. Locating Critical Geopolitics. *Environment and Planning D: Society and Space*. 12 (5): 515–524.

Flanders, P. Dwight. 1945. Geopolitics and American Post-War Policy. *Political Science Quarterly* 60 (4): 578–585.

Glassner, Martin Ira. 1993. *Political Geography*. New York: John Wiley & Sons.

JSTOR. 2013. *Porazdelitev števila zadetkov skozi čas*. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.unilj.si/betasearch?Query=geopolitics&ac=0&si=0&fc=off&wc=on&acc=off>. (16. Avgust 2013)

Kjellén, Rudolf. 1917. *Der Staat als Lebensform*. Leipzig: S. Hirzel Verlag.

MacKinder, John Halford. 1904. The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal* 23 (4): 421–437.

--- 1942. *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics in Reconstruction*. Washington: National Defense University Press.

Mahan, Alfred Thayer. 1890. *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*. Boston: Little, Brown & co.

Morgenthau, J. Hans. 1985. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw & Hill.

Parker, Geoffrey. 1997. *Zahodna Geopolitična misel v Dvajsetem Stoletju*. Ljubljana: FDV.

Painter, Joe. 1995. *Politics, Geography and »Political Geography«*. London: E. Arnold.

Said, W. Edward. 2003. *Orientalism*. London: Penguin Books.

Sempa, P. Francis. 2002. *Geopolitics. From the Cold War to the 21st Century*. New Jersey: Transaction Publishers.

Spykman, Nicholas John. 1944. *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt, Brace & co.

Toal, Gerard. 1996. *Critical Geopolitics: the Politics of Writing Global Space*. London: Routledge.